

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 336.6 (575.3)
ТКБ: 65.9(2)26 (2 т)
Д-41

Бо ҳуқуқи дастнавис

ДЕМБЕГИЕВ МИСРАЛӢ САФАРМАДОВИЧ

**БОЗОРИ ХИЗМАТРАСОНИҶОИ БОНКӢ: ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ОН
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои иқтисодӣ**

аз рӯйи ихтисоси: 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

ДУШАНБЕ - 2023

Диссертатсия дар кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Рохбари илмӣ:

Шариф Раҳимзода - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, директори Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Султонов Зубайдулло Султонович - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи (славянии) Россия ва Тоҷикистон

Қурбонова Фируза Алиҷоновна – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи қори бонкии факултети иқтисодии Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобочон Ғафуров

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия санаи «14» апрели соли 2023 соати 09⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14, E-mail: faridullo72@mail.ru, телефони котиби илмӣ (+992) 935730010.

Бо матни диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи илмии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва сомонаи расмӣ www.tgfeu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «___» _____ соли 2023 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ**

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Гузариш ба муносибатҳои бозорӣ зарурати таҷдид ва азнавсозии тамоми самтҳои муҳимми иқтисодӣ, аз ҷумла бозори хизматрасониҳои бонкиро ба миён овард. Вобаста ба ин, дар солҳои соҳибистиклолии кишвар ба ҳам пайвастании равандҳо ва ҷараёнҳои муносибатҳои бозорӣ, васеъ паҳн шудани хизматрасониҳои муосири бонкӣ дар иқтисодӣ, ки боиси рушди иҷтимоӣю иқтисодии мамлакат мегардад, торафт аҳаммияти бештар пайдо мекунад.

Дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон яке аз унсурҳои асосии низоми иқтисодӣ муосир рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар заминаи ҳамроҳсозии он бо самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ мебошад. Пайвасти зиёд шудани талабот ба амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ ва дар баробари он, зарурати кам кардани сатҳи хавфҳои амалиётӣ ва коҳиш додани шумораи амалиётҳои хатарнок ислоҳоти ҷиддиро тақозо менамояд. Дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ тағйироти сохторӣ ва гурӯҳбандии марҳалаҳои рушди он бо дарназардошти сатҳи талаботи ҷомеа арзёбии ҷиддиро тақозо намуда, роҳҳои имконпазири рушди мутақобиларо бо иқтисодӣ тақозо менамояд.

Солҳои охир вобаста ба мушкилоти мавҷудай бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар самти амалиёт тавассути қортҳои пардохтӣ, хизматрасониҳои муосири бонкӣ, амалиётҳои қарзӣ ва монанди инҳо зарурати таҳқиқоти бештарро ба миён овардааст.

Дар шароити имрӯза зарур аст, ки ҷиҳати тақмил ва баланд бардоштани фарогирии молиявии аҳоли дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мафҳумҳои навро, ки механизми фаъолияти соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣю иқтисодиро инъикос менамоянд, истифода шаванд. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар замони истиқлол фарогир ва таъсиррасон ба тамоми ҷомеаи имрӯза мебошад. Вобаста ба талаботи ҷомеа дар шароити мавҷудияти рақобати комил расонидани хизматрасониҳои босифати бонкӣ ба субъектҳои гуногуни иқтисодӣ тавассути институтҳои бонкӣ ҳамчун заминаи инфрасохтори истеҳсол ва пешниҳоди хизматрасонии бонкӣ барои эҳтиёҷоти корхонаҳои истеҳсолӣ яке аз шартҳои асосии рақобатпазирӣ ташкилотҳои қарзӣ мебошад. Ҳамчунин, баланд бардоштани дараҷа ва сифати зиндагии аҳоли бо фарогирии молиявӣю хизматрасонии корхонаҳои бонкӣ алоқамандӣ дошта, ҷустуҷӯи механизмҳои нави ҳавасмандгардонии ҷалби мизочон яке аз муқаррароти асосии ислоҳоти сатҳи хизматрасониҳои бонкӣ аст. Аз ин рӯ, таҳияи равишҳои бозори хизматрасониҳои бонкӣ, муайян кардани механизми фаъолият ва баҳодиҳии самаранокии иҷтимоӣю иқтисодии бозори хизматрасониҳои бонкӣ мубрам ва зарурӣ ба ҳисоб меравад.

Интиҳоби мавзӯ ва ҳадафи таҳқиқи рисолаи илмӣ ба зарурати таҳияи равишҳои бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар раванди татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ асос меёбад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ, ташаккул ва рушди он дар шароити имрӯза ҳамчун раванди нав дар

замони муосир аз ҷониби олимону коршиносон мавриди омӯзиш ва баррасии амиқ қарор гирифтааст. Бештари олимони машҳури илми иқтисодӣ низ хизматрасониҳои муосири бонкиро ҳамчун категорияи рушди иқтисодӣ таҳлил намудаанд, ки муҳимтаринашон Ҷ.М. Кейнс, Г.Н. Мэнкю, К.Р. Макконелл, У. Шарп, Й. Шумпетер, П. Самуэлсон, Л. Мизес, Ҷ. Кларк, М. Портер ва ғайра мебошанд.

Масъалаи мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз ҷониби олимони тоҷик мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Аз ҷумла Т.Н. Назаров, Ш. Раҳимзода, З.А. Раҳимов, Ш.Қ. Хайрзода, Р.Б. Бердиев, Б.М. Шарипов, Б.М. Чураев, Ҷ.К. Нуралиев, Р.К. Раҷабов, Н. Ақобирзода, М. Содиқова, П.Р. Пирзода, С.А. Қурбонова, М. Қличова, Р. Ғаниев, С.Ҷ. Махшулов, Б.Б. Хоҷаев ва дигарон дар ин самт таҳлилҳои амиқ гузаронида, натиҷаи онро дар мақолаҳои илмӣ ва дигар асарҳои оммавӣ интишор намудаанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти анҷомгардида ба меъёрҳо ва талаботи ҳукумати электронӣ, тақвияти ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, рушди инфрасохтори низоми пардохтии Бонки миллии Тоҷикистон, рушди инфрасохтори бозори қортҳои пардохти бонкӣ, рушди маблағҳои электронӣ ва бо фанҳои навовариҳои электронӣ дар бонкҳо, инноватсия дар бонкҳо, хизматрасониҳои муосири бонкӣ алоқамандии бевосита дорад. Инчунин, ба татбиқи банди 5.3-и (бозори молиявӣ) ва зербанди 3-и (васеъ намудани рӯйхати маҳсулот ва хизматрасониҳои молиявӣ, ки дорои хусусияти инноватсионӣ мебошанд) Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 нигаронида шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти илмиро тақмили механизмҳои имконпазири рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ, амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ ташкил намуда, омилҳои ба рушди бозори хизматрасонӣ таъсиррасон ва муайянсозии нақши он дар рушди иқтисоди миллӣ дар бар мегирад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба ҳадаф дар диссертатсия иҷроиши вазифаҳои зерин ба нақша гирифта шудааст:

- омӯзиши таҳаввулоти назариявии ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар бозори бонкӣ;
- гурӯҳбандии шаклҳои гуногуни амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ дар сатҳи зарурӣ, инчунин, асоснок намудани марҳалаҳои ташаккул ва рушди он дар шароити муосир;
- муайян намудани моҳият, омилҳо ва усулҳои идораи самараноки бозори хизматрасониҳои бонкӣ;
- дар асоси таҳлили вазъи бозори хизматрасониҳои бонкӣ муайян намудани ҳиссаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ тавассути қортҳои пардохтӣ;

– коркарди пешниҳодҳо барои беҳтар гардонидани фазои рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти имкониятҳои мавҷудаи тақмили он дар низоми бонкӣ;

– дарёфти самтҳои афзалиятноки танзим ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир, таҳқиқ ва арзёбии имкониятҳои минбаъдаи рушди хизматрасониҳои бонкӣ бо фароҳам овардани инфрасохтори рушди бозори хизматрасониҳо;

Объекти таҳқиқотро хизматрасониҳои бонкӣ, ташаккул ва рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил дода, ҳама амалиёт ва хизматрасониҳои бонкие, ки тавассути техника ва технологияҳои ҳозиразамон амалӣ мегарданд, ташкил медиҳад.

Мавзуи таҳқиқотро як қатор масъалаҳо ва амалиёту хизматрасониҳои асосие, ки дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз тарафи бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзӣ ба вучуд меоянд ва самаранокии равандҳои иқтисодиро дар сатҳи ҷомеа таъмин менамоянд, ташкил медиҳад.

Фарзияи таҳқиқот. Таҳқиқоти анҷомгардида ба масъалаҳои асосии баланд бардоштани маърифати молиявӣ, ҳафви молиявӣ ва фарогирии молиявӣ мусоидат намуда, дар оянда имкониятҳои самараноки рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва унсурҳои ба ин бозор ҳосро дар сатҳи зарурӣ инъикос менамояд. Тавассути таҳлилу баррасиҳои марбут ба бозори хизматрасониҳои бонкӣ рушди ин соҳа тақвият дода мешавад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро қорҳои илмӣ олимони дохилӣ ва хориҷӣ, ки ба масъала ва унсурҳои асосии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар иқтисодиёти давраи гузариш бахшида шудаанд, ташкил медиҳанд. Ғайр аз ин, масъалаҳои ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ вобаста ба имкониятҳои мавҷуда таҳқиқ гардида, роҳҳои имконпазири дар амал ҷорӣ намудани шаклҳои нави хизматрасонӣ тавассути воситаҳои вертуалӣ, бонкдорӣ мобилӣ, интернет банкинг, QR-рамзҳо ва дигар масъалаҳои ба ин вобаста таҳқиқ гардидаанд. Муқаррароти асосии назариявии таҳқиқоти диссертатсия дар шароити имрӯза бо пешниҳодҳои мушаххас илман асоснок карда шуда, барои рушди ҳаматарафаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба воситаи технологияҳои ҳозиразамони бонкӣ бо имкониятҳои мавҷуда нигаронида шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот аз концепсияҳо ва назарияи амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ, усулҳои мавҷудаи арзёбии ҷараёнҳои бозори хизматрасониҳои бонкӣ, ҳуҷҷатҳои стратегӣ рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои Бонки миллии Тоҷикистон, маълумотҳои ташкилотҳои қарзӣ, маълумотҳои омории Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон иборатанд. Ҳамчунин усулҳои умумии илмӣ, ба монанди муносибати танзимшуда ба объект ва мавзуи таҳқиқот, мантиқи диалектикӣ, таҳлил ва синтез, муқоиса ва ҷамъбаст, гурӯҳбандӣ, усули ҳулосаи назариявии илмӣ ва моделсозӣ, ки комилият ва эътимоднокии диссертатсияро таъмин мекунанд, истифода гардидааст.

Сарчашмаи маълумот. Таҳқиқоти илмӣ дар заминаи маълумоти расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон, бюллетени оморӣ бонкӣ, ҳисоботи

бонкҳои тичоратӣ ва сайти расмӣ онҳо, дастурамалау низомномаҳои соҳавӣ, маълумоти оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумоти расмӣ бонкҳои хориҷӣ, сомонаҳои интернетӣ иҷро гардидааст.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон дар солҳои 2018-2022 иҷро гардидааст.

Навгони илмӣ диссертатсия дар таҳқиқи бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва имкониятҳои мавҷудай рушди он дар сатҳи иқтисодӣ тағйирёбанда, омӯзиши масъалаҳои назариявӣ методологии рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ, муайянсозии равандро ва чараҳои рушди минбаъдаи он бо дарназардошти таъсири он ба рушди иқтисодӣ дар шароити муосир зоҳир мегардад. Натиҷаҳои мушаххаси илмӣ, ки дар раванди таҳқиқ ба даст оварда шудаанд ва дорои навгони илмӣ мебошанд, инҳоянд:

- омӯзиши масъалаҳои асосии таҳаввулоти назарияи хизматрасониҳои бонкӣ, ки бо ташаккул ва рушди афкори олимону коршиносон дар заминаи таъсиси бозори хизматрасонии мукамал, инчунин, дигаргуниҳои инноватсионӣ дар заминаи талаботи рӯзафзунӣ чомеа бавучудоянда таҳлил гардида, шарҳи худии мафҳуми амалиёт, хизматрасонӣ ва маҳсулоти бонкӣ пешниҳод карда шуд;

- арзёбии замина ва марҳалаҳои рушди низомӣ бонкӣ дар замони соҳибистиклолӣ бо дарназардошти ташаккули дурусти заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва бо ин роҳ солимгардонии фазои низомӣ бонкӣ баррасӣ гардида, марҳалаҳои рушди он асоснок карда шудааст;

- марҳалаҳои рушди низомӣ бонкӣ дар шароити номувозинатии иқтисодӣ дар ҳоли гузариш қарордошта ва тамоюли рушди бозори хизматрасониҳои низомӣ бонкӣ вобаста ба сатҳи талабот ва имкониятҳои мавҷудай пешниҳоди хизматрасониҳои низомӣ бонкӣ таҳлил ва ошкор гардида, таҳлили вазъии бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва омилҳои ба он таъсиррасон, ки арзёбии рушди дурусти низомӣ бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар давраи соҳибистиклолӣ инъикос менамояд, асоснок гардидааст;

- дар асоси таҳлили ҳамаҷониба механизмҳои имконпазири хизматрасонии қарзӣ бо дарназардошти талаботи замони муосир пешниҳод шудааст, ки новобаста аз шароитҳои воқеии тамоюлҳои иқтисодӣ сатҳи пешниҳоди онҳо бо баҳисобгирии таъсири хавфҳо беҳатар мебошад. Ҳамчунин, дар доираи амалиётҳои қарздиҳӣ тақвияти низомӣ қарздиҳӣ тавассути қортҳои пардохтӣ вобаста ба марҳалаҳои истифодаи самаранокӣ қарзҳо, ки шакли воқеан самаранок мебошад, асоснок шудааст;

- вобаста ба ҳадафҳои илмӣ амалӣ самтҳои асосии тақмили низомӣ ташкил ва танзими бозори хизматрасониҳои бонкӣ асоснок карда шудааст, ки дар он тақмили механизмҳои имконпазир ва амиқ санҷидашудаи рушди низомӣ бонкӣ дар шароити муосир қарордод шудааст. Ҳамчунин, дар сатҳи низомӣ бонкӣ ҷиҳати ба даст овардани эътимоди аҳоли вобаста ба тақсими

ҳиссаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ пешниҳодҳои илман асоснок манзур гардидааст. Ғайр аз ин, дар сатҳи низоми бонкӣ ба таври мутамарказ ҷорӣ намудани механизмҳои назоратии мушаххас мавриди баррасии амиқ қарор гирифта, таҳлили вазъи хизматрасонии қарзӣ арзёбӣ ва омилҳои асосии ба ин раванд мусоидаткунанда асоснок карда шудаанд;

- дар заминаи техникаву технологияҳои муосир ҷорӣ намудани намудҳои нави хизматрасонии фосолавии бонкӣ бо истифодаи усулҳои инноватсионӣ ва вертуалӣ дарёфт гардида, хусусиятҳои хос ва истифодаи самараноки онҳо дар шароити тағйирёбии муносибатҳои иқтисодӣ асоснок шудааст. Ҳамчунин, истифодаи имкониятҳои рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар асоси воситаҳои ҳозиразамони бонкӣ баррасӣ ва пешниҳод гардидаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- дар асоси таҳлилу муқоисаҳои илмӣ мафҳумҳои возеҳтари “амалиёти бонкӣ”, “хизматрасонии бонкӣ” ва “маҳсулоти бонкӣ” ба таври возеҳ пешниҳод шудаанд;

- марҳалабандии рушди амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба хусусиятҳои хоси пешрафти низоми бонкӣ таҳлил ва нишондиҳандаҳои он асоснок гардидаанд;

- коркардҳои илман асосноки таҳаввулотӣ рушди низоми бонкӣ ва хизматрасониҳои бонкӣ дар бозори бонкӣ таҳлилу баррасӣ ва ошкор карда шудаанд;

– механизмҳои имконпазири рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва омилҳое, ки боиси ба миён омадани навъҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ мегарданд, арзёбӣ гардида, усулҳои самараноки бозори хизматрасониҳои бонкӣ асоснок карда шудаанд;

– танзими раванди идоракунии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар доираи техникаву технологияҳои муосир бо дарназардошти таҳлили вазъи бозори хизматрасониҳои бонкӣ арзёбӣ ва нишондиҳандаҳои асосии воситаҳои муосири хизматрасонии бонкӣ таҳлил гардидааст;

– барои беҳтар гардонидани фазои рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти имкониятҳои мавҷудаи тақмили он дар низоми бонкӣ пешниҳодҳо коркард шудаанд;

– бозори хизматрасонии қарзӣ, имконият ва иқтидорҳои мавҷудаи низоми бонкӣ дар ин самт арзёбӣ гардида, роҳҳои тақмили механизмҳои бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва дарёфти самтҳои афзалиятноки танзим ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир муайян гардидаанд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Муқаррароти назариявӣ ва амалии анҷомшуда дар диссертатсия метавонанд дар раванди омӯзиши фанҳои инноватсия дар бонкҳо, фаъолияти бонкӣ, инчунин, дар рушди институтсионалии низоми бонкӣ истифода шаванд.

Натиҷаи таҳқиқоти иҷрогардида метавонад ҳангоми пешбурди таҳқиқоти илмӣ оид ба тафсири мушаххаси тамоми хизматрасониҳои

муосири бонкӣ дар сатҳи васеъ дар заминаи технологияҳои муосир истифода шавад. Муқаррароти асосии диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва илмӣ-назариявӣ, семинарҳои илмии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва конференсияҳои байналмилалӣ солҳои 2018-2021 маъруза шудаанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқику интишорот ва баромадҳои муаллиф дар доираи мавзӯи таҳқиқотӣ тасдиқ мегардад. Ҳамчунин, натиҷаҳои аз таҳлили диссертатсия бадастомада метавонанд то ҳадди имкон дар тақвият ва рушди шаклҳои муосири хизматрасониҳои бонкӣ дар бозори хизматрасониҳо тавассути технологияҳои муосир мусоидат намуда, шиддати хавфҳои низоми бонкиро, ки ба талаботи нақдӣ ва ҳисоббаробаркунӣ вобастаанд, коҳиш диҳад. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ манзур карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.07.- Молия, муомилоти пулӣ ва қарз мувофиқат мекунад: 10.1. Ташаккули системаи бонкӣ ва инфрасохтори он дар шароити иқтисоди бозорӣ. 10.10. Навовариҳои молиявӣ дар баҳши бонкӣ. 10.15. Коркарди амсилаҳои муайян кардани нархҳо ва арзиши аслии ҳадамоти бонкӣ ва амалиёт. 10.19. Методология ва механизми ташаккул ва истифодаи захираҳои бонкӣ. 10.22. Маҳсулоти нави бонкӣ: намудҳо, технологияи ташкил, методҳои татбиқ.

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Тамоми марҳилаҳои иҷрои нақшаи кории илмӣ, ба монанди таҳияи мавзӯ, асосноккунӣ ва мубаҳраи он, мақсадгузорӣ ва иҷрои вазифаҳои он бо иштироки бевоситаи муаллиф гузаронида шудааст. Ғайр аз ин, як қатор масъалаҳое, ки тавассути нишондиҳандаҳои алоҳидаи низоми бонкӣ имконпазир мебошанд, таҳлил гардида, натиҷаи онҳо ба воситаи усулҳои омӯрӣ, эксперти ва аналитикӣ таҳқиқ ва пешниҳод гардидаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар конференсияҳо ва семинарҳои ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ (2018-2021) муҳокима шудаанд. Тавсияҳои методӣ ва амалии ба диссертатсия асосёфта дар чараёни таълим ҳангоми гузаронидани дарсҳо аз ҷанҳои инноватсия дар бонкҳо, фаъолияти бонкӣ, амалиётҳои бонкӣ, маркетинги бонкӣ, менеҷменти бонкӣ дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон истифода шуда истодаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Вобаста ба мавзӯи диссертатсия аз ҷониби муаллиф 10 мақола таҳия шудаанд, ки аз онҳо 5-тояш дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Вобаста ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот сохтор ва мундариҷаи диссертатсия муайян карда шудааст. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, нӯҳ параграф, хулоса, 1 расм, 16 ҷадвал,

7 диаграмма, рӯйхати адабиёти истифодашуда аз 133 номгӯй иборат буда, дар ҳаҷми 164 саҳифа таҳия шудааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима равандҳои асосии мубрамияти мавзӯ асоснок карда шуда, дараҷаи баррасии он дар адабиёти ватанӣ ва хориҷӣ муайян гардидааст. Ҳадаф ва вазифаҳо, объект ва мавзӯи таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологияи он, заминаи иттилоотӣ, навгонии илмӣ ва аҳаммияти амалии корифода ёфта, муқаррарот ва хулосаҳои унсурҳои навоваридошта, инчунин, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия оварда шудаанд.

Дар боби якуми диссертатсия – “Асосҳои назариявӣ ва методологияи ташкили бозори хизматрасониҳои бонкӣ” асосҳои назариявии ташкили бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар доираи низоми бонкӣ таҳқиқ гардида, бозори хизматрасониҳои бонкӣ: ташаккул ва рушди он дар ҷаҳон, бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити имрӯза бо назардошти имкониятҳои воқеан мавҷуда мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шудааст.

Бозори хизматрасониҳои бонкӣ қисми ҷудонашавандаи бозори молиявии кишвар буда, дар ҷалбу истифодаи самараноки воситаҳои молиявии муваққатан озоди шахсони воқеию ҳуқуқӣ барои рушди иқтисодии мамлакат саҳми арзанда дорад. Рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз ташаккулу истифодаи хизматрасониҳои одии бонкӣ шуруъ шуда, то сатҳи имрӯза расидааст.

Назария ва амалияи муосири фаъолияти бонкӣ дар асоси як қатор мафҳумҳои фундаменталӣ ба вуҷуд омада, мафҳумҳои “маҳсулоти бонкӣ” ва “хизматрасониҳои бонкӣ” аз ҷумлаи онҳо мебошанд. Қайд намудан ба маврид аст, ки дар амалияи бонкдорӣ ин мафҳумҳо қабл аз дигар мафҳумҳои бонкӣ мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Пеш аз оғози таҳлили сарчашмаҳои иқтисодӣ доир ба тавзеҳ ва таснифи мафҳумҳои «маҳсулоти бонкӣ» ва «хизматрасониҳои бонкӣ» давраҳои таърихӣ ташаккулёбӣ ва асосҳои назариявии пайдоишу истифодаи онҳоро шарҳ додан зарур аст, зеро ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз ҳамин сатҳ шуруъ мешавад.

Таҷрибаи ҷаҳонии давлатҳои пешрафта нишон медиҳад, ки ба воситаи сармоягузорӣ беҳтаршавии сифати хизматрасониҳои бонкӣ ба мизочон ҳамчун рушди босуръат дида мешавад ва ба устувории афзоиши даромади бонк таъсир мерасонад. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ қисмати муҳимтарини бозори хизматҳои молиявӣ мебошад¹.

¹ Содикова М. Асосҳои назариявӣ-методологӣ ва ташаккулёбии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар минтақа / М.Содикова// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ), 2020. -№ 9. - С. 256

Расми 1. Қисматҳои маҳсулоти банкӣ дар доираи муносибатҳои пулӣ

Ҷонибдорони ин нуқтаи назар ба он андешаанд, ки дар муқоиса бо хизматрасониҳои банкӣ, амалиётҳои банкӣ дар шакли пулӣ сурат мегиранд. Аз ин хотир, ин нуқтаи назарро муносибати пулӣ номидан мумкин аст. Ӯ ҳаракати ҳуҷҷатҳо ва пардохти маблағро дар шакли зерин пешниҳод кардааст (расми 1).

Марҳалаҳои таърихии рушди низоми банкӣ дар зинаҳои гуногуни ҷамъиятӣ ва рушди муносибатҳои бозорӣ бозгӯи он мебошанд, ки дар ҷамъоии ибтидоӣ пеш аз ташаккули банкҳо ва бозори хизматрасониҳои банкӣ муҳити бозор ва унсурҳои ба ин хос ба вучуд омада, сониян бозори муқамалро ба миён овард.

Ҳамчунин, таҳлилҳо ва маъхазҳои таърихӣ бозгӯи он мебошанд, ки дар ташкили бозори хизматрасониҳои банкӣ аввал маҳсулот ва хизматрасониҳои банкӣ пайдо гардида, баъдан онҳо дар ташкили пурраи бозори хизматрасониҳои банкӣ асос гардидаанд. Фаъолияти банкӣ ва рушди бозори хизматрасониҳои банкӣ ва шаклгирии онҳо дар давлатҳои алоҳидае, ки муносибатҳои бозорӣ 500-600 сол пеш дар онҳо ба вучуд омадааст, пайдо гардида, аз ин давлатҳо бо мурури замон ба дигар давлатҳо доман паҳн намудаанд.

Дар раванди ҳамгироии иқтисодӣ ва афзоиши фурӯши хизматрасониҳо дар кишварҳои пешрафта омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонии хизматрасониҳои банкӣ бо мақсади истифодаи он дар кишвари мо аҳаммияти хосса пайдо кардааст. Гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ пайваста боиси кам шудани шуъбаҳо ва мутаносибан кам шудани шумораи кормандони банкҳо мегардад, зеро акнун қисме аз амалиётҳои банкӣ фосилавӣ ва бо истифодаи барномаҳои компютерӣ анҷом дода мешаванд. Бинобар ин, банкҳои ватанӣ зарур аст, ки аз ҳоло ба ин тағйирот омодагӣ гиранд. Принсипи асосии хизматрасониҳои банкӣ муносибати пайдарҳамии фурӯши хизматрасониҳо мебошад, ки ба принсипи сандуки пешниҳоднамудаи онҳо, аз ҷумла бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва электронӣ асос ёфтааст.

Дар боби дуюми диссертатсия - “Ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои банкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” дар заминаи таҳқиқи ҳаматарафа вазъи бозори хизматрасониҳои банкӣ ва омилҳои ба он таъсиррасон

арзёбӣ гардида, дар идомаи он низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рушди он дар давраи соҳибистиклолӣ ва қарздиҳӣ ҳамчун намуди афзалиятноки хизматрасониҳои бонкӣ таҳлил ва мувофиқ карда шудааст.

Дар давраи соҳибистиклолии кишвар баъд аз соли 1991 яке аз падидаҳои нодире, ки ҷомеаро пеш мебарад, ин низоми пулию бонкии кишвар мебошад. Ин падидаи воқеан муҳимми таърихӣ барои ташаккули пешрафти ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла соҳаи бонкдорӣ шароит ва имконияти мусоид фароҳам овард. Ҳарчанд низоми бонкии ҷумҳурӣ дар заминаи шабакаи бонкии замони шӯравӣ бунёд гардид, дар даврони истиқлол тадриҷан зинаҳои тақмили заминаи қонунгузорӣ, ба муомилот ворид кардани пули миллий, бунёди сиёсати мукаммали пулию қарзӣ, ба роҳ мондани ҳисоббаробариҳои мунтазаму бозғатимод, ташкили назорати ба пояи меъёрҳои молиявӣ иқтисодӣ асосноки бонкӣ ва ғайраро тай намуда, дар айни замон ба яке аз соҳаҳои ниҳоят муҳимми иқтисодиёти мамлакат табдил ёфтааст.

Дар солҳои баъдӣ, бо мақсади таъмини фаъолияти самаранок ва бехатари низоми пардохт бо истифодаи кортҳои пардохтӣ ва кам кардани ҳиссаи ҳисоббаробариҳои нақдӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо Бонки Ҷаҳонӣ ва ташкилотҳои қарзӣ лоиҳаи созмон додани Маркази протсессингии миллиро оғоз намуд.

Ҷадвали 1. - Нишондиҳандаҳои бозори кортҳои пардохти бонкӣ дар солҳои 2015-2020

Номгӯи нишондиҳандаҳо	Солҳо						Афзоиши мутлақ	Афзоиши нисбӣ, мар.
	2015	2016	2017	2018	2019	2020		
Микдори умумии кортҳои пардохтӣ (ҳаз. адад)	1446,1	1620,3	1694,1	1817,4	1344,5	3247,8	1801,7	1,2 мар
Банкоматҳо (адад)	762	799	685	678	878	1281,0	519	1,6 мар
Терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои пешниҳоди пули нақд (адад)	1 564	1755	1381	1485	1813	1899	335	21,4%
Терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ (адад)	650	700	1944	3014	3535	3811,00	3697	468 мар.
Шумораи умумии амалиёт (ҳаз. адад)	15695	16778	17644	21096	6005	7886,44	7808,56	2,1 мар
Ҳаҷми умумии амалиёт (млн. сомонӣ)	14426	15649	16925	19868	12598	36418,3	14956,2	1,5 мар

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои www.nbt.tj/tj/payment_system/card_market.php

Вобаста ба таҳлилҳои ҷадвали мазкур гуфтан мумкин аст, ки яке аз қисматҳои муваффақи бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин бозори кортҳои пардохтӣ мебошад, ки нишондиҳандаҳои он ба маротиб афзоиш ёфтаанд. Ҳамчун асос аз таҳлил ва муқоисаи маълумоти ҷадвали мазкур бармеояд, ки микдори умумии кортҳои пардохтӣ агар дар соли 2015 1446,1 ҳазор ададро ташкил намуда бошад, пас ин нишондиҳанда ба маротиб афзоиш ёфта, дар соли 2020 3247,8 ҳазор ададро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 1,2 маротиба зиёд мебошад. Шумораи банкоматҳо бошад, соли 2015 762 ададро ташкил намуда бошад, ин нишондиҳанда дар соли 2020 1281,0 ададро ташкил

намудааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 1,6 маротиба афзоиш ёфтааст. Терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои пешниҳоди пули нақд бошад, дар соли 2015 650 адад ва дар соли 2020 1899 ададро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 21,4% афзоиш ёфтааст. Яке аз механизмҳои дигари бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ мебошад, ки бамаротиб дар ҳоли зиёдшавӣ қарор дорад. Шумораи терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ агар дар соли 2018 650 ададро ташкил намуда бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2020 ба 3811,0 адад расидааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 4621 маротиба афзоиш ёфтааст. Шумораи умумии амалиётҳо бошад, дар муқоиса ба соли 2015 468 маротиба ва ҳаҷми умумии амалиётҳо бошад, 5519 маротиба афзоиш ёфтаанд. Новобаста аз афзоиши нишондиҳандаҳои мазкур дар сатҳи иқтисодиёти миллии низоми бонк осебпазир гардида, шумораи онҳо ба маротиб коҳиш ёфтааст.

Ҷадвали 2. -Шумораи ташкилотҳои қарзӣ дар давраи солҳои 2012-2020

Номгӯӣ	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2012 / 2020 (+/-)
Ҳамагӣ:	141	136	137	123	104	84	79	75	69	-72
Ташкилотҳои қарзӣ										
Бонкҳо	16	16	17	17	18	17	17	17	19	-3
Ташкилотҳои маблағгузори хурд	125	120	120	106	86	67	62	58	50	-75
Ташкилотҳои амонатии қарзии хурд	35	39	42	39	38	27	25	22	18	-17
Ташкилотҳои қарзии хурд	44	42	42	31	14	7	6	6	5	-39
Фондҳои қарзии хурд	46	39	36	36	34	33	31	30	27	-19

Сарчашма. Аз тарафи муаллиф дар асоси Бюллетени омили бонкӣ, 2011. – №12 (197).

– С.21. таҳия гардидааст.

Тибқи маълумоти омили ҷамъбасти, нишондиҳандаҳои асосии ташкилотҳои қарзӣ дар панҷ соли охир тамоюли зиёдшавиро ба худ касб намудааст. Вобаста ба тағйирёбии ҷараёнҳои иқтисодиёти ҷаҳон ва таъсири як қатор омилҳо ба ҷаъолияти низоми бонкӣ баъзе тағйироти сохториро ба миён овард. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки шумораи умумии ташкилотҳои қарзӣ соли 2020 дар муқоиса ба соли 2017 72 адад кам гардидаанд, ки аз ин миқдор 3 бонки тиҷоратӣ, 17 ташкилоти амонатии қарзии хурд, 39 адад ташкилоти қарзии хурд, 19 адад фонди қарзии хурдро ташкил медиҳад. Тамоюли манфии шумораи бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ва воҳидҳои сохтории онҳо шаҳодат аз он медиҳад, ки аксар бонкҳо ва ҳиссаи бештари ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар бозори бонкӣ рақобатпазир набуда, дар баробари ин, ҳадамоти нодурусти идоракуниро пеш гирифтаанд, ки натиҷаи он бухрони эътимод ва як қатор мушкилоти дигар мебошад. Аз ҳамин лиҳоз,

зарурати ташкили дурусти хадамоти идоракунии захираҳо дар асоси стратегияи муайян шартӣ зарурӣ мебошад. Зеро ин амал боиси он мегардад, ки устувории молиявии банқҳо ва сатҳи пардохтпазирии онҳо коста гардад (ниг. ҷадвали 3).

Ҷадвали 3. -Нишондиҳандаҳои меёри устувории молиявии низоми банкіи Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2017-2021)

Номгӯй	2017 (%)	2018 (%)	2019 (%)	2020 (%)	30.09.2021 (бо %)	2021/ 2017
Кифоятии сармоя	22,9	22,1	21,4	18,2	23,0	0,1
Пардохтпазирӣ	30,1	72,3	67,4	70,5	89,4	59,3
Даромаднокӣ	1,7	1,9	2,1	2,5	2,6	0,9
Сифати сандуқи қарзӣ	36,0	31,1	26,1	23,8	14,9	21,1
Хавфи асёрӣ	-9,5	-9,6	-1,7	-11,5	2,0	11,5
Қарзҳо бо асёри хориҷӣ	54,8	55,6	50,5	43,3	33,7	-21,1
Пасандозҳо бо асёри хориҷӣ	55,4	51,0	46,6	44,2	46,1	-9,3

Сарчашма. Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои <https://www.nbt.tj/tj>

Таҳлили маълумоти ҷадвали 3 нишон медиҳад, ки вобаста ба нишондиҳандаҳои низоми банкі сатҳи рушди иқтисодиёт ва мувозинати нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ дар ҳоли афзоишбӣ қарор доранд. Ҳамчунин, аз нишондиҳандаҳои асосие, ки меёриҳои он дар ҷадвали мазкур нишон дода шудаанд, гуфтан мумкин аст, ки қисми зиёди меёриҳои устувории низоми банкіро инъикоскунанда тамоюли мусбат доранд.

Меёри кифоягии сармоя аз 22,9%-и соли 2017 ба 23,0% дар соли 2021 баробар ё ба андозаи 0,1 банди фоизӣ афзоиш ёфтааст. Барои пурзӯр кардани раванди пардохтпазирии низоми банкі ба ин масъала низ дар солҳои охир диққати махсус зоҳир карда мешавад. Меёри пардохтпазирии низоми банкі дар соли 2017 агар 30%-ро ташкил дода бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2021 89,4% ё 59,3 банди фоизӣ афзоиш ёфтааст. Даромаднокии дороиҳо бошад, дар соли таҳлилшаванда ба андозаи 0,9 банди фоизӣ зиёд гардидааст. Яке аз муваффақиятҳои низоми банкі дар шароити иқтисодиёти бозорӣ ин тағйири мусбати сифати сандуқи қарзии низоми банкі мебошад, ки тавассути он ба сатҳу сифати фаъолияти банқҳо баҳо додан мумкин аст.

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт ва густариши равобити касбӣ, низоми банкі ва махсусан бахши хизматрасонандаи он бояд бо талаботи ҷаҳони муосир ҳамқадам бошад. Бо дигаргуншавии низоми иқтисодӣ дар ҷаҳон ва тағйирёбии куллии равобити молиявӣ дарёфти бахшҳои нисбатан муҳим барои маблағгузорӣ ва расонидани дигар намудҳои хизматрасонии банкі ниҳоят зарур мебошад. Тавре аз таҷрибаи кишварҳои дар ҳоли рушд қарордошта бармеояд, имрӯз яке аз бахшҳои муҳим ва низомсозии кишварҳои мухталиф бахши воқеӣ маҳсуб меёбад, зеро ин бахш дар амнияти иқтисодӣ - иҷтимоӣ нақши бетаъхир дошта, ҳам барои суботи молиявии кишвар ва ҳам дар рушди намудҳои мухталифи хизматрасониҳои банкі мусоидат хоҳад намуд. Бинобар ин, расонидани хизматрасониҳои мухталифи банкі ва аз ҷумла қарзӣ аз тарафи банқҳои тижоратии кишвар метавонад нақш, нуфуз ва эътибори аҳолиро нисбат ба ин муассисот дучанд гардонад. Ба ҷуз аз ин, дар натиҷаи расонидани хизматҳои мухталиф банқҳо метавонанд дар давраи миёнамуҳлат соҳиби даромади хуб гарданд.

Қарздиҳӣ яке аз воситаҳои муҳимтарини дастрасӣ ба манбаъҳои молиявӣ аз ҷониби корхонаҳои бахши воқеии иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Бо назардошти

заминаи ақибмондаи техникӣ, дараҷаи баланди истеҳлоки фондҳои асосӣ ва таҷҳизоти корхонаҳои бахши воқеӣ, инчунин, даромаднокии нокифоя ва сатҳи пасти пасандозҳои дохилӣ, мо метавонем ба хулоса оем, ки дар ҳоли ҳозир ва ояндаи наздик, худмаблағгузори фаъолияти корхонаҳои ин бахш хело маҳдуд мебошад. Қайд кардан зарур аст, ки бозори хизматрасониҳои қарзӣ аз сатҳи дороиҳои низоми бонкӣ вобастагӣ дошта, новобаста аз мушкилоти ҷойдошта дар ҳоли афзоиш қарор дорад.

Ҷадвали 4.-Таҳлили нишондиҳандаҳои устувори ташкилотҳои қарзӣ (млн сомонӣ) дар солҳои 2013-2020

Номгӯи нишондиҳандаҳо	Солҳо							2020/ 2013
	2013	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Дороиҳо	12653	18 639	21 187	20 932	21201	21976	26307,3	107,9%
Бо % аз ММД	31.22	38.51	38.86	34.28	30,80	28,4%	31,8%	0,6
Дороиҳои пардохтпазир	2 853	4 484	6 482	6 283	6 472	6068	7916,02	1,7 м.
Бо % аз ММД	7.04	9.2	11.9	10.2	9,4	7,8	9,5%	2,4%
Қарзҳо ҳамагӣ	7 399	11 229	9 823	8 506	8 677	9703	10882,5	47%
Бо % аз ММД	18.2	23.2	18.0	13.9	12,6	12,5	13,2	-5%

Ҳисоби муаллиф. Дар асоси маълумоти Бюллетени омили бонкӣ солҳои 2014, №12 (233), 2016, №12 (257), 2018, № 12 (281), 2020, №12 (305).

Дар таҷрибаи низоми бонкии кишвар ва тағйироти дар он бавучудода сифати хизматрасониҳои бозори бонкӣ ва ворид намудани тағйироти алоҳида ба бахши инноватсионии он, устувор будани як қатор нишондиҳандаҳо шарт зарурӣ мебошад. Вобаста ба ин, таҳлили нишондиҳандаҳои ҷадвали 4 низ ба сифати хизматрасониҳои бонкӣ вобастагии зиёд дорад. Ҳамчунин, ворид намудани ҳар гуна тағйироти имтиёзнок дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз ҳаҷми дороиҳои низоми бонкӣ ва дороиҳои пардохтпазири он вобастагии зиёд дорад. Таҳлили ҷадвали мазкур нишон медиҳад, ки дороиҳои низоми бонкӣ дар соли 2013 12,6 миллиард сомониро ташкил дода, ин нишондиҳанда дар соли 2020 26,3 миллиард сомониро ташкил намудааст, ки ин нишондиҳанда дар муқоиса ба соли 2020 107,9% афзоиш ёфтааст. Дороиҳои пардохтпазири низоми бонкӣ низ барои беҳтаргардии сифати хизматрасониҳои бонкӣ афзоиш дода шудааст ва ин нишондиҳанда агар дар соли 2013 2,8 миллиард сомониро ташкил намуда бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2020 ба 7,9 миллиард сомонӣ баробар гардидааст, ки дар муқоиса ба соли таҳлилшаванда 1,7 маротиба афзоиш ёфтааст.

Аз таҳлилҳои нархи хизматрасониҳои бонкӣ дар бозори бонкӣ хулоса баровардан мумкин аст, ки яке аз сабабҳои баланд будани меъёри фоизи қарзҳои низоми бонкӣ ин баланд будани меъёри фоиз ва нархи воситаҳои ҷалбкардашуда ба низоми бонкӣ мебошад.

Тамоюл ва вобастагии нишондиҳандаҳои мазкурро бо пули миллий ва бо асъори хориҷӣ дар ҷадвали 5 дидан мумкин аст.

Чадвали 5. - Нишондиҳандаи муқоисавии меъёри фоизи қарзу пасандозҳо дар солҳои 2012-2020

Номгӯи нишондиҳандаҳо	Солҳо									2020/ 2012
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Қарзҳои муҳлатнок бо пули миллӣ	21,9	24,1	24,5	26,6	24,9	28,3	26,4	22,8	24,9	3%
Қарзҳои муҳлатнок бо асъори хориҷӣ	24,8	25,9	25	22,6	20,6	21	17,5	16,2	12,7	-12,1%
Пасандозҳои муҳлатнок бо пули миллӣ	15,6	15,7	15	15,3	15,8	13,9	9,5	9,2	8,15	-7,4%
Пасандозҳои муҳлатнок бо асъори хориҷӣ	12,8	11,7	11,9	11,6	10	6,3	5,2	4	3,9	-8,9%

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти Бюллетени омили бонкӣ солҳои 2014, №12 (233), 2016, №12 (257), 2018, № 12 (281), 2020, №12 (305).

Таҳлилҳои чадвали 5 нишон медиҳад, ки ба мақсади фароҳам овардани шароити дастрасӣ ба хизматрасониҳои қарзии бонкӣ ва паст кардани меъёри фоизи қарзҳо танҳо бо пули миллӣ 3% афзоиш ёфтааст, лекин бо асъори хориҷӣ 12,1%, пасандозҳои муҳлатнок бо пули миллӣ 7,4%, пасандозҳо бо асъори хориҷӣ 8,9% коҳиш ёфтааст, ки боиси дастрасии бештар ба хизматрасониҳои бонкӣ мебошад.

Чунин вазъ ба гаронии фоизҳои қарзӣ боис гаштааст, аз ин хотир, маржаи қарзии бонкҳои тижоратии кишвар дар қиёс бо бозорҳои молиявии кишварҳои дар ҳоли рушд қарордошта ва ҳатто аз кишварҳои ИДМ гаронтар мебошад.

Барои таъмин намудани рушди босуботи бозори қарзҳои бонкӣ ва боло бурдани нақши ташкилотҳои қарзии молиявӣ дар рушди иқтисодии мамлакат, пешгирӣ ва бартараф намудани омилҳои ба бозори қарзҳои бонкӣ монеаашаванда ба сомон расонидани чунин корҳоро зарур мешуморем:

- баландбардории малакаи касбии кормандони низомии бонкӣ ва дарёфти роҳҳои имконпазирӣ ҷалби сармояи арзони дохилӣ ва хориҷӣ, истифодаи роҳи усули сарфакорӣ ва кам намудани хароҷоти амалиётӣ, инчунин, баланд бардоштани сифати сандуқи қарзӣ ва кам кардани қарзҳои муаммодор;

- ҷоннок намудани фаъолияти бюрои таърихи қарзӣ ва такмил додани маҳзани бюрои таърихи қарз барои ташкилотҳои қарзӣ ва муштариён, инчунин, фаъолияти дигар иштирокчиёни инфрасохтори бозори қарзҳои бонкӣ бо роҳи коҳиш додани сатҳи хавфҳои бонкӣ;

- таҳияи санади меъёрии ҳукукии махсус роҷеъ ба тартиби муайян намудани арзиши аслии гарави қарз ва сода кардани низомии қарздиҳӣ ба субъектҳои иқтисодӣ;

- таъсиси институтҳои молиявии нав, аз қабилӣ ширкатҳои кор бо қарзҳои мушкилситон, ширкатҳои баҳогуздорӣ ва раддабандии ташкилотҳои қарзӣ (рейтингӣ), ширкатҳои баҳодихандаи нархи амволи гарав;

- таъсиси институтҳои қарзӣ дар заминаи маблағҳои давлатӣ бо мақсади дастгирии самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ ва ғайра.

Дар боби сеюми диссертатсия - “Самтҳои асосии тақмили низоми ташкил ва танзими бозори хизматрасониҳои бонкӣ” тақмили механизми низоми хизматрасониҳои бонкӣ дар замони муосир, самтҳои асосии танзими бозори хизматрасониҳои бонкӣ, истифодаи навҳои инноватсионӣ-фосилавии хизматрасониҳои бонкӣ дар фаъолияти онҳо баррасӣ ва пешниҳод гардидааст.

Беҳтар шудани нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва молиявии кишвар дар қатори дигар омилҳо ба рушди мунтазами низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд. Қайд кардан ба маврид аст, ки дар шароити муосир механизми асосии афзоиш додани ҳиссаи хизматрасониҳо ва маҳсулоти нави бонкӣ дар заминаи захираҳои пулии бонкҳо сурат мегирад. Вобаста ба ин масъала, аз тарафи мақомоти назоратӣ ва ҳуди бонкҳои тиҷоратӣ чораҳои зарурӣ андешида шуда, ба ин масъала диққати махсус дода мешавад. Ҳамчунин, қайд кардан ба маврид аст, ки механизми дигари рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин кушодани суратҳисобҳои шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ мебошад, ки рушди онро дар ҷадвали 6 дидан мумкин аст.

Ҷадвали 6. - Нишондиҳандаҳои амалиётҳои электронӣ тавассути суратҳисобҳои бонкӣ

Номгӯӣ	Солҳо						2015 / 2020
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Шумораи умумии суратҳисобҳо (адад)	2 904 511	2 904 511	3 229 363	3 517 260	4 057 782	5 006 082,0	72,3%
Суратҳисобҳои шахсони воқеӣ (адад)	1 478 624	1 478 624	3 150 101	3 431 110	3 964 100	4 900 882,0	2,3 мар
Тавассути шабакаи интернет	37 110	59 748	67 755	94 415	124 939	231 207,7	5,2 мар
Тавассути воситаҳои алокаи телефонӣ (мобилӣ)	37 215	48 742	63 280	78 390	175 603	5 16 147,0	12,8 мар
Суратҳисобҳои шахсони ҳуқуқӣ (адад)	83 488	75 765	79 262	86 150	93 682	105 200,0	26%
Тавассути шабакаи интернет	4 718	5 327	5 839	6 500	7 603	11 978,60	1,5 мар
Тавассути воситаҳои алокаи телефонӣ (мобилӣ)	2	0	0	0	0	-	-2%
Шумораи умумии амалиёт (ҳаз. адад)	15695	16778	17644	21096	6005	7886,44	2,мар
Ҳаҷми умумии амалиёт (млн. сомонӣ)	14426	15649	16925	19868	2412	36418,3	1,5 мар

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти Бюллетени омили бонкӣ солҳои 2014, №12 (233), 2016, №12 (257), 2018, № 12 (281), 2020, №12 (305).

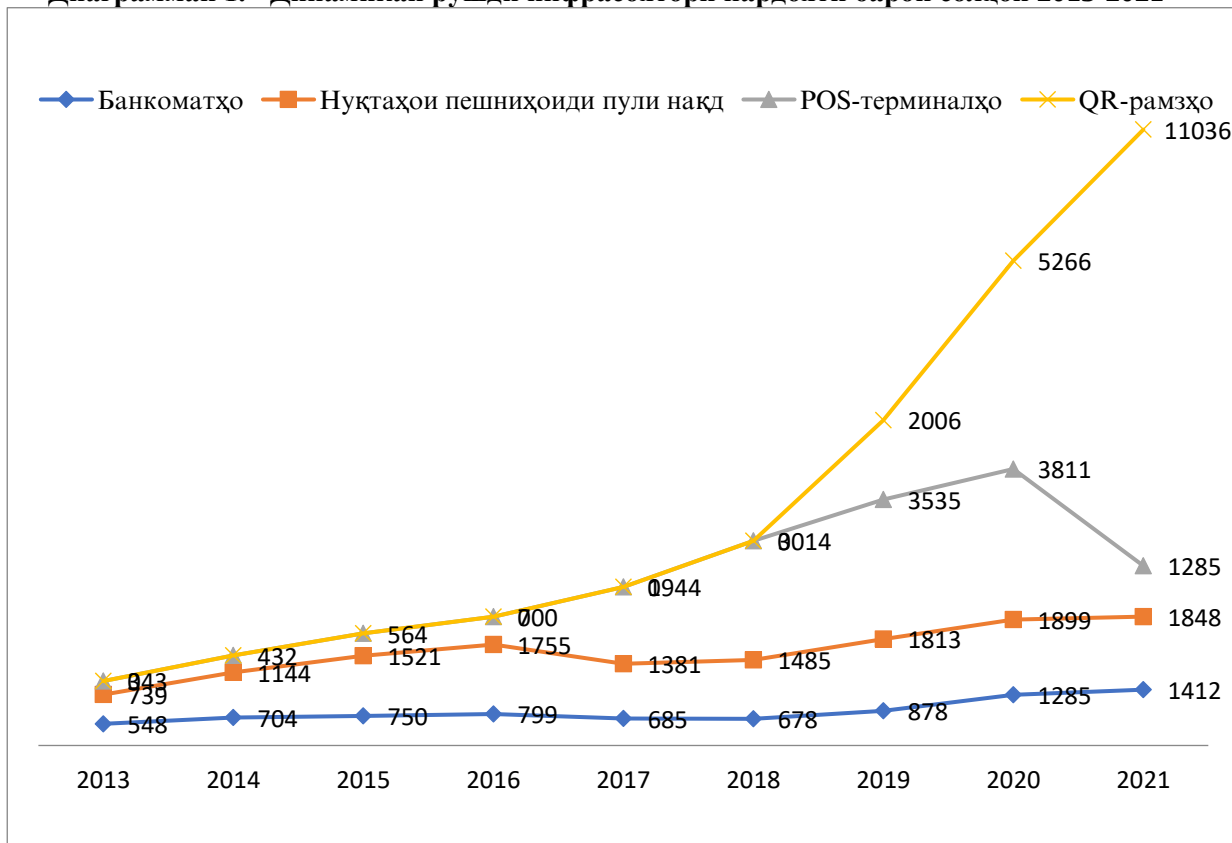
Дар шароити муосир яке аз механизмҳои асосии рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва анҷом додани амалиётҳои электронӣ ин суратҳисобҳои бонкӣ ба ҳисоб мераванд. Дар сатҳи низоми бонкӣ тамоми амалиётҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ тавассути суратҳисобҳои гуногун амалӣ карда мешаванд. Ҷиҳати дар амал дуруст ва самаранок истифода бурдани амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ шумораи суратҳисобҳои бонкӣ дар муқоиса ба солҳои пеш тамоили зиёдшавӣ дошта, ҳаҷми амалиётҳо низ ба воситаи суратҳисобҳои бонкӣ афзоиш ёфтааст. Агар дар соли 2015 шумораи суратҳисобҳои бонкӣ 2 904 511 ададро ташкил намуда бошад, пас ин

нишондиханда дар соли 2020 5 006 082,0 ададро ташкил намуд, ки дар муқоиса ба соли таҳлилӣ 72,3% афзоиш ёфтааст. Шумораи суратҳисобҳои шахсони воқеӣ 2,3 маротиба, шумораи амалиётҳои тавассути шабакаҳои интернет 5,2 маротиба, тавассути телефонҳои мобилӣ 12,8 маротиба афзоиш ёфтааст. Вобаста ба таҳлилҳои ҷадвали мазкур қайд кардан ба маврид аст, ки шумораи суратҳисобҳои шахсони ҳуқуқӣ ва амалиётҳои электронӣ дар муқоиса ба шахсони воқеӣ тамоили сусти рушд дорад. Аз таҳлилҳо бармеояд, ки агар шумораи суратҳисобҳои бонкии шахсони ҳуқуқӣ агар дар соли 2015 83 488 ададро ташкил намуда бошад, пас ин нишондиханда дар соли 2020 105 200,0 ададро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли таҳлилӣ 26% афзоиш ёфтааст.

Амалиётҳои электронии шахсони ҳуқуқӣ тавассути шабакаи интернетӣ 1,5 маротиба афзоиш ёфтааст. Ҳаҷми амалиётҳои тавассути телефонҳои мобилӣ бошад - 2% коҳиш ёфтааст. Амалиётҳои тавассути телефонҳои мобилӣ аз тарафи шахсони ҳуқуқӣ дар сатҳи паст қарор дорад. Ҳамзамон, шумораи умумии амалиётҳои 2 маротиба ва ҳаҷми умумии амалиётҳои 1,5 маротиба афзоиш ёфтааст, ки маҷмуан 36418,3 млн сомони ро ташкил медиҳад.

Вобаста ба таҳлилҳои ҷадвали мазкур қайд кардан ба маврид аст, ки шумораи суратҳисобҳои шахсони ҳуқуқӣ ва амалиётҳои электронӣ дар муқоиса ба шахсони воқеӣ тамоили сусти рушд дорад. Аз таҳлилҳо бармеояд, ки агар шумораи суратҳисобҳои бонкии шахсони ҳуқуқӣ агар дар соли 2015 83 488 ададро ташкил намуда бошад пас ин нишондиханда дар соли 2020 105 200,0 ададро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли таҳлилӣ 26% афзоиш ёфтааст. Вобаста ба ин, механизми муосири рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин гузаштан ба технологияи ҳозиразамони пардохтӣ мебошад (диаг.1).

Диаграммаи 1. - Динамикаи рушди инфрасохтори пардохтӣ барои солҳои 2013-2021

Сарчашма. Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои сомонии расмӣ БМТ. <https://www.nbt.tj/>

Барои хизматрасонии дорандагони кортҳои пардохтии бонкӣ аз ҷониби ташкилотҳои қарзии молиявӣ дар маҷмӯъ 1 583 адад банкомат ва 5 795 адад терминали электронӣ насб карда шудаанд. Аз ин миқдор терминалҳои электронӣ 2 032 адад дар нуқтаҳои пешниҳоди пули нақд ва 3 763 адад дар муассисаҳои савдою хизматрасонӣ насб карда шудаанд, ки ин нишондиҳандаҳо нисбат ба давраи соли гузашта мувофиқан 6,8 Ҷ ва 25,2 Ҷ зиёд шудаанд. Ташкили чунин муҳит ё инфрасохтор метавонад дар оянда хавфҳои низоми бонкиро вобаста ба талаботи нақдӣ дар иқтисодиёт кам гардонад.

Низоми бонкӣ дар рушди иқтисодии дилхоҳ кишвари мутамаддини ҷаҳон нақши муҳим ва калидиро мебозад. Ҳамгироии иқтисодии кишвар чи дар дохил ва чи дар хориҷ аз иқтидори молиявии низоми бонкӣ, такмил ва таҷзияи низоми хизматрасониҳо ба бахшҳои гуногун вобастагӣ дорад. Зеро низоми бонкии пешрафта ва дорои дороиҳои бузурги молиявӣ метавонад рушди динамикии нишондиҳандаҳои макроиқтисодиро таъмин намояд. Бинобар ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали истиқлол кӯшиши дигаргуннамоии низоми бонкиро пеша намуд.

Таъмини ташаккули низоми муосири хизматрасонии бонкӣ дар Тоҷикистон ҳамчун низоми ҳамгиро бо мавҷудияти ҳама қисматҳои он, шабакаҳои бонкӣ ва ниҳодҳои молиявии ғайрибонкӣ, ки дар дастрасии васеи теъдоди зиёди фишангҳои молиявӣ ва маҳсулоти муосир ба бахшҳои мухталифи иқтисод ва аз ҷумла барои бахши воқеии он муҳим мебошанд, зарур арзёбӣ мегардад. Бояд қайд намуд, ки таъсиси чунин як низоми ҳамгиро ва қонеъгардонандаи талаботи субъектҳои воқеӣ метавонад рушди дарозмуддати иқтисоди миллиро таъмин намояд. Ба андешаи мо, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷудонамоии фаъолияти бонкҳо, аниқтараш бонкҳои низомсоз ба бонкҳои тижоратӣ ва инвеститсионӣ ва дар ин замина воғузорнамоии татбиқи лоиҳаҳои бузурги инвеститсионии бахши воқеӣ ва дар ин асно коҳишдиҳии хавфҳои молиявии хусусияти системавидошта, новобаста аз тамоюли конвергенсияи моделҳои мавҷуда, ки таъсиси ниҳодҳои навъи ҳамгирошавандаро тақозо менамоянд, ба мақсад мувофиқ мебошанд. Таъмини маблағгузорию устувори бахши корпоративӣ, чи тавассути қарздиҳии бонкӣ ва чи тавассути абзорҳои дигари молиявӣ, ҳамчун манбаи иловагии маблағгузорӣ бо хавфҳои паст, мувофиқи мақсад мебошад. Таъмини мувозии маблағгузорию корхонаҳои бахши воқеии иқтисодиёт бо назардошти захираҳои ҷалбшавандаи хориҷӣ ва инчунин, аз ҳисоби ташаккули манбаъҳои худмаблағгузор воситаи дигари таъмини рушди онҳо мебошад. Имкони афзоиш додани самаранокии бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз сатҳи ҳамгироии он бо бозорҳои минтақавии молиявӣ вобаста мебошад, бинобар ин, ташаккули қонунгузорию муосир, баландбардории иқтидори танзимгарон, ташаккулдиҳии низоми корпоративии идоракунии тижорат зарур шуморида мешавад. Дар сатҳи зарурӣ вобаста ба имкониятҳои мавҷудаи низоми бонкӣ қорӣ намудани намудҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ, интернетбанкинг, бонкдории мобилӣ, бонкдории вертуалӣ ва монанди инҳо ба модели рушди бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи мақсад мебошад.

ХУЛОСА

Дар рафти таҳқиқоти илмӣ омӯзиши муҳимтарин масъалаҳои бозори хизматрасониҳои бонкӣ, ташаккул ва рушди он дар шароити имрӯза мавриди баррасӣ қарор гирифта, хусусият ва ҳолати рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир, вазъи он бо дарназардошти имкониятҳои мавҷуда, таҷрибаи ҷаҳонии ташаккулу рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва имкони истифодаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуда, дар ин асос пешниҳодҳои мушаххас манзур карда мешаванд.

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия:

1. Дар давраи таҳқиқ ва омӯзиши асосҳои назариявӣ методологии мавзӯи баррасишаванда аз тарафи муаллиф як қатор коркардҳои илмӣ ва назариявӣ бо дарназардошти заминаҳои бавучудоии унсурҳои асосии бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Ҳамчунин, таҳқиқи нуқтаи назари олимони аз тарафи муаллиф баррасӣ гардида, заминаҳои ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва меъёрҳои танзими он арзёбӣ гардидаанд [4-М];

2. Хусусиятҳои хоси низом ва равандҳои бозори хизматрасонӣ ва марҳалаҳои рушди низоми бонкӣ дар давраи соҳибистиклолӣ баррасӣ гардида, заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар масъалаҳои ба он вобаста арзёбӣ гардида, роҳҳои солимгардонии фазои низоми бонкӣ баррасӣ ва марҳалаҳои рушди он асоснок карда шудаанд. Ғайр аз ин, роҳҳои имконпазири рушд ва истифодаи бозори хизматрасониҳо вобаста ба шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардида, афзоиши имкониятҳои техникӣ ва технологияи ҳозиразамон, азхуднамоӣ ва истифодаи технологияҳои муосири бонкӣ, бизнес-равандҳо, баландбардории дараҷаи касбияти мутахассисон, ки дар афзоиши миқдор ва ҳаҷми хизматрасониҳои бонкӣ саҳм доранд, арзёбии амиқ карда шуд [9-М; 5-М];

3. Вобаста ба таҳлилҳои анҷомшуда марҳалаҳои рушди низоми бонкӣ дар шароити номувозинатии иқтисодӣ, ки инъикоси асосии он дар номгӯй ва нишондиҳандаҳои асосии хизматрасониҳои бонкӣ ифода ёфтааст, муайян гардидаанд. Ҷиҳати баҳодиҳии дурусти соҳа таҳлили тамоюли рушди бозори хизматрасониҳои низоми бонкӣ вобаста ба сатҳи талаботи ҷомеа ва имкониятҳои мавҷуда, пешниҳоди хизматрасониҳои низоми бонкӣ баррасӣ шуда, ҳамчунин, таҳлили вазъи бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва омилҳои ба он таъсиррасон бо натиҷаҳои таҳлил асоснок гардидаанд [1-М; 5-М];

4. Вобаста ба мушкилоти ҷойдошта ва таҳлили бозори хизматрасониҳои бонкӣ механизмҳои имконпазири хизматрасонии қарзӣ бо дарназардошти талаботи замони муосир пешниҳод шудааст, ки новобаста аз шароитҳои воқеии тамоюлҳои иқтисодӣ сатҳи пешниҳоди онҳо бо баҳисобгирии таъсири хавфҳо ва имкониятҳои мавҷудаи бахши институтсионалии низоми бонкӣ арзёбӣ мегардад. Ҳамчунин, дар доираи имкониятҳои мавҷудаи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият ва амалиётҳои низоми бонкӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, аз он ҷумла амалиёт ва хизматрасонии қарзӣ таҳқиқ гардидааст [6-М; 5-М];

5. Масъалаи амалиётҳои пардохтӣ ва ҳиссаи амалиётҳои пардохтӣ дар муқоиса бо талаботи нақдӣ ва ғайринақдӣ аз тарафи муаллиф таҳқиқ ва сатҳи хавфи низом дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ муайян гардидааст. Омилҳои таъсиррасони дохилӣ ва берунӣ ба бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба субъектҳои иқтисодӣ ва аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дарёфт карда шудаанд [6-М; 5-М];

6. Ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир бо дарназардошти талаботи рӯзафзуни ҷомеа таҳқиқ гардида, сатҳи максималии талаботи нақдии мизочон инъикос гардидааст. Ғайр аз ин, танзими бозори хизматрасониҳои бонкӣ асоснок карда шуда, тақмили механизмҳои имконпазир ва амиқ санҷидашудаи рушди низоми бонкӣ дар шароити муосир коркард шудааст. Дар сатҳи низоми бонкӣ ҷиҳати ба даст овардани эътимоди аҳоли вобаста ба тақсими ҳиссаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ пешниҳодҳои илман асоснок манзур гардидааст [4-М];

7. Дар сатҳи низоми бонкӣ ба таври мутамарказ ҷорӣ намудани механизмҳои назоратии мушаххас мавриди баррасии амиқ қарор гирифта, омилҳои асосии ба ин раванд мусоидаткунанда асоснок ва заминаи техникаву технологияҳои муосир ва роҳҳои ҷорӣ намудани намудҳои нави хизматрасонии фосилавии бонкӣ бо истифодаи усулҳои инноватсионӣ мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Ҳамчунин, истифодаи имкониятҳои рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар асоси воситаҳои ҳозиразамони бонкӣ баррасӣ ва пешниҳод гардида, нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ, ҳаҷми қарзҳо, нишондиҳандаҳои пардохтпазирӣ, дороиҳои пардохтпазир, шумораи бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзӣ, сифати дороиҳои бонкӣ таҳлил шудааст.

- омилҳои асосие, ки боиси ба миён омадани намудҳои нави бозори хизматрасонии бонкӣ мегарданд, асоснок карда шудаанд;

– барои беҳтар гардонидани фазои рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти имкониятҳои мавҷудаи тақмили он дар низоми бонкӣ пешниҳодҳо коркард шудаанд;

– самтҳои афзалиятноки танзим ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир дарёфт гардидаанд;

- коркардҳои илман асосноки таҳаввулоти рушди низоми хизматрасониҳои бонкӣ дар бозори бонкӣ баррасӣ ва ошкор карда шудаанд;

– механизмҳои имконпазири рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ, омилҳо ва усулҳои самараноки бозори хизматрасониҳои бонкӣ илман асоснок карда шудаанд;

– танзими раванди идоракунии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар доираи техникаву технологияҳои муосир бо дарназардошти таҳлили вазъи бозори хизматрасониҳои бонкӣ арзёбӣ гардидааст;

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо:

1. Дар натиҷаи таҳлили ҳолати хизматрасониҳои бонкӣ ба субъектҳои гуногуни иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи мо як қатор пешниҳодҳои зерин тасниф карда шудаанд:

- вобаста ба вазъи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар асоси таҳлилу муқоисаҳои илмӣ мафҳумҳои возеҳтари “амалиёти бонкӣ”, “хизматрасонии бонкӣ” ва “маҳсулоти бонкӣ” ба таври возеҳ пешниҳод шуда, моҳияти иқтисодии ин мафҳумҳо асоснок шудаанд;

- дар заминаи нишондиҳандаҳои рушди низоми бонкӣ марҳалабандӣ намудани рушди амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба хусусиятҳои хос, ки он фарогири талаботи рӯзафзуни ҷомеа мебошад, арзёбӣ гардидааст;

- коркардҳои илман асосноки таҳаввулоти рушди низоми хизматрасониҳои бонкӣ дар бозори бонкӣ баррасӣ ва ошкор карда, заминаҳои мусоиди рушди низоми қарздиҳӣ аз тарафи низоми бонкӣ ба баҳши воқеии иқтисодиёт фароҳам оварда шавад;

- дар асоси мустаҳкам намудани захираҳои қарзӣ ва дар заминаи ҷорӣ намудани технологияҳои хизматрасонӣ пешниҳоди хизматрасониҳои қарзӣ ба таври ғайринақдӣ марҳала ба марҳала афзоиш дода шавад;

- кушодани суратҳисоб аз тарафи тамоми субъектҳои иқтисодӣ;

- чиҳати рушди ҳаматарафаи ин масъала дар ҷомеа механизмҳои имконпазири рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ, омилҳо ва усулҳои самаранокӣ бозори хизматрасониҳои бонкӣ илман асоснок карда шудаанд [9-М];

2. Дар натиҷаи андешидани ҷораҳои зарурӣ коҳиш додани талаботи нақдӣ ҷомеа дар заминаи паст намудани хавфҳои бонкӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. Таҷриба нишон медиҳад, ки аксари бонкҳо ва ташкилотҳои қарзие, ки қобилияти пардохтпазирии худро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз даст додаанд, сабабаш қонун нагардидани талаботи нақдӣ мизочон аст. Зеро 93%-и амалиётҳо тавассути қарзҳои пардохтӣ бо пули нақд ташкил дода, ҳамагӣ 7%-и онҳоро пардохтҳои ғайринақдӣ ташкил медиҳанд. Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки чиҳати баланд бардоштани эътимоди аҳоли ба хизматрасониҳои бонкӣ ҳаҷми амалиётҳои бонкӣ ба андозаи 60-70% афзоиш дода шавад [9-М; 10-М];

3. Дар шароити имрӯзаи иқтисодиёти кишвар масъалаи дарёфти роҳҳои имконпазири рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо шартҳои принципҳои комилан мувофиқ, ки ҳосилфаъолияти имрӯзаи мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, мувофиқи мақсад аст. Дар шароити имрӯза яке аз манбаъҳои асосӣ ва дастрас ба амалиёту хизматрасониҳои бонкӣ ҷорӣ намудани навиҳҳои нави амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ, ба монанди бонкдорӣи мобилӣ, интернетбонкинг, бонкдорӣи вертуалӣ, хизматрасонӣ тавассути қарзҳои пардохтӣ ва монанди инҳо мебошад [1-М; 2-М];

4. Ташкили механизмҳои нави раванди қарздиҳӣ бояд ба низоми суфташудаи пешниҳоди қарз, саривақт баргардонидани он ва кам кардани хавфҳои қарзӣ

мусоидат намояд. Дар диссертатсия восита, омилҳо ва шартҳои санчидашудаи қарздиҳии бонкӣ ба субъектҳои кишоварзӣ пешниҳод карда шудааст, ки истифодаи он марҳалаҳои гуногунро дар бар мегирад ва дар қор ҳар кадоми ин марҳилаҳо тафсир ёфтаанд [1-М];

5. Вобаста ба шароити имрӯзаи низоми бонкии кишвар самтҳои асосии рушди минбаъдаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ масъалаҳои зерин бояд таҳлил дода шавад:

- дар доираи имкониятҳои молиявии низоми бонкӣ омӯзиши таҳаввулоти назариявии рушди шаклҳои алоҳидаи хизматрасониҳои бонкӣ дар бозори бонкӣ таҳлил дода шавад;

- гурӯҳбандии шаклҳои гуногуни амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ бо назардошти муайян намудани моҳият, омилҳо ва усулҳои идораи самараноки бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити имрӯза;

- дар асоси таҳлили вазъи бозори хизматрасониҳои бонкӣ муайян намудани ҳиссаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ;

- қорқарди пешниҳодҳо барои беҳтар қардонидани фазои рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти имкониятҳои мавҷудаи таҳмили он дар низоми бонкӣ;

- қарёфти самтҳои афзалиятноки танзим ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир [8-М; 6-М];

6. Таъмини устувории молиявии низоми бонкӣ таваҷҷути зиёд қардани сармояи дохилӣ то ҳадди имкон ба воситаи ба даст овардани эътимоди аҳоли мувофиқи мақсад мебошад. Барои рушди низоми бонкии кишвар андешидани чунин чораҳо ба мақсад мувофиқ мебошад:

- таъбиқ ва истифодаи механизмҳои нави беҳдошти ташкилотҳои қарзӣ ҷиҳати қар оянда аз байн бурдани талафоти субъектҳои иқтисодӣ;

- таъсиси фонди муттаҳидшудаи бахши бонкӣ ва қорид намудани механизмҳои оперативии қудонамоии воситаҳои пулӣ барои қарқарорсозии босуръати вазъи молиявии бонкҳо ва қарояи талаботи меъёрӣ аз қарафи онҳо;

- қоҳиш додани хавфҳои хусусияти системавидошта ва қар ин қода таъмини қаролияти устувори ташкилотҳои қарзии миллӣ;

- қорқард ва қориднамоии консепсияи стерсс-тести макроқуденсионалӣ ва қар доираи он ба назар қарифтани хавфҳои бонкҳои тиқоратӣ ва қигар ташкилотҳои қарзии амалқунанда бо назардошти равобити қудониба ва бисёрқониба байни онҳо ва қар асоси он муайян намудани хавфҳои системавӣ қар макросатҳ;

- ислоҳоти минбаъдаи назорати бонкӣ оид ба хизматрасониҳои бонкӣ бо мақсади мутамарқаз қардани назорат, таҳияи стандарти ягонаи назорат, баланд бардоштани самаранокии қарбули қарорҳои назоратӣ, тақвияти назорати муттаҳидшуда аз болои бонкҳо ва қигар гурӯҳҳои молиявӣ;

Дар доираи таҳлилу нишондиҳандаҳои ба ин масъала вобаста бозори хизматрасониҳои бонкӣ маҷмуи хизматҳо дар бар мегирад, ки аз ҷониби бонкҳо расонида мешаванду ба гурӯҳи амалиётҳои бонкии қонуни муайяншуда дохиланд.

РҶҲАТИ ҚОРҲОИ МУАЛЛИФ АЗ РҶҲИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Дембеғиев, М.С. Роль коммерческих банков в привлечении сбережения населения и регулировании денежного обращения [Матн]/ М.С. Дембеғиев, А.В. Раҳимова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - 2019. - №1. - С. 131-135.

[2-М]. Дембеғиев, М.С. Асосҳои назариявии ташкили бозори хизматрасониҳои бонкӣ [Матн]/ М.С.Дембеғиев//Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. – 2020. - №2. - (22). - С. 168-175.

[3-М]. Дембеғиев, М.С. Вазъи бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва омилҳои ба он таъсиррасон дар шароити пандемия (Covid-19) [Матн]/ М.С. Дембеғиев, Ш. Раҳимзода//Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. – 2019. - №3-2. - С.125-132.

[4-М]. Дембеғиев, М.С. Масъалаҳои актуалии хизматрасониҳои қарзии низоми бонкӣ [Матн]/ М.С. Дембеғиев, С.Ҷ. Махшулов//Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. – 2022. - №4. - С. 135-140.

[5-М]. Дембеғиев, М.С. Таҳлили вазъи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир [Матн]/ М.С.Дембеғиев // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. – 2022. - № 4. - С. 115-122.

Дар дигар нашрияҳо:

[1-М]. Дембеғиев, М.С. Низоми пардохти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти он дар татбиқи амалии раванди ҳисоббарбаркуниҳо [Матн]/ М.С. Дембеғиев, Ш.С. Нуров //Молия ва ҳисобдорӣ. - 2019. - №1 (148). – С. 40-42.

[2-М]. Дембеғиев, М.С. Нақши низоми молиявии бонкҳои исломӣ дар бозори молиявии ҷаҳонӣ [Матн]/ М.С. Дембеғиев, Қ.С. Сафаров // Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ Донишқадаи иқтисодии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – С. 161-162

[3-М] Дембеғиев М.С. Нақши қарзи бонкӣ дар пешрафти соҳибкории хурду миёна дар шаҳрак ва деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]/ М.С. Дембеғиев, Г.С. Латипов //Маҷмӯаи илми донишгоҳи молия ва иқтисоди Тоҷикистон Душанбе 22-23 апрели 2019с саҳ 82-84.

[4-М] Дембеғиев М.С. Роҳҳои беҳтар намудани ҳисоббарбаркуниҳои ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн]/ М.С. Дембеғиев, М.Р. Нуров//Маҷмӯаи илми донишгоҳи молия ва иқтисоди Тоҷикистон Душанбе 31 майи 2019с саҳ 205-207.

[5-М] Механизмы институционального управления государственного сектора Республика Таджикистан. [Матн]/ М.С. Дембегиев, Ғ.С. Ғафуров//Маҷмӯаи илми донишқадаи молия ва иқтисоди Тоҷикистон Душанбе (Байналмилали) 2018.с саҳ.174-182.

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВО-
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

УДК: 336.6 (575.3)
ББК: 65.9(2)26 (2 т)
Д-41

На правах рукописи

ДЕМБЕГИЕВ МИСРАЛИ САФАРМАДОВИЧ

**РЫНОК БАНКОВСКИХ УСЛУГ: ЕГО ФОРМИРОВАНИЕ И
РАЗВИТИЕ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности
08.00.07 – Финансы, денежное обращение и кредит

ДУШАНБЕ-2023

Диссертация выполнена на кафедре банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета.

Научный руководитель: **Шариф Рахимзода** - доктор экономических наук, профессор, директор Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана.

Официальные оппоненты: **Султонов Зубайдулло Султонович** - доктор экономических наук, профессор кафедры финансы и кредита Российско-Таджикского (Славянского) университета.

Курбонова Фируза Алиджоновна – кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела факультета экономики Худжандского государственного университета имени Бабаджана Гафурова

Ведущая организация: **Таджикский государственный университет коммерции**

Защита состоится «14» апреля 2023 года в 09⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета 6D.КОА-014 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете по адресу: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря +992 935730010.

С содержанием диссертации и автореферата можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского государственного финансово-экономического университета и на официальном сайте www.tgfeu.tj

Автореферат разослан «___» _____ 2023 года

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Переход к рыночным отношениям требует обновления и реструктуризации всех важных сфер экономики, в том числе рынка банковских услуг. Благодаря этому в годы независимости страны все большее значение приобретает интеграция процессов и потоков рыночных отношений, широкое распространение современных банковских услуг в экономике, что ведет к социально-экономическому развитию страны.

В современных условиях Таджикистана одним из основных элементов современной экономической системы является развитие рынка банковских услуг в контексте его увязки с приоритетными направлениями экономики. Непрерывный рост спроса на банковские операции и услуги, наряду с необходимостью снижения уровня операционных рисков и уменьшения количества рискованных операций, требует серьезных реформ. На рынке банковских услуг структурные изменения и классификация стадий его развития с учетом уровня общественного спроса требуют серьезной оценки и требуют возможных путей взаимного развития с экономикой.

В последние годы в связи с существующими проблемами рынка банковских услуг в направлении операций посредством платежных карт, современных банковских услуг, кредитных операций и т.п. возникла необходимость в дополнительных исследованиях.

В современных условиях необходимо использование новых концепций, отражающих механизм деятельности различных социальных и экономических сфер, для улучшения и повышения финансовой включенности населения в рынок банковских услуг. Рынок банковских услуг на момент обретения независимости носит всеобъемлющий характер и сегодня влияет на все общество. В зависимости от потребностей общества оказание качественных банковских услуг различным хозяйствующим субъектам в условиях совершенной конкуренции через банковские учреждения как основу производственной инфраструктуры и оказание банковских услуг для нужд производственных предприятий является одним из основных условий конкурентоспособности кредитных организаций. Также повышение уровня и качества жизни населения связано с охватом финансовых услуг банков, а поиск новых механизмов стимулирования привлечения клиентов является одним из основных положений реформы качества банковских услуг. Поэтому важно и необходимо разработать подходы к рынку банковских услуг, определить механизм функционирования и оценить социально-экономическую эффективность рынка банковских услуг.

Выбор темы и цели исследования научной работы обусловлен необходимостью разработки подходов к рынку банковских услуг в процессе реализации экономических реформ.

Степень изученности научной темы. Проблемы рынка банковских услуг, его становление и развитие в современных условиях подробно изучались и обсуждались учеными и специалистами как новый процесс современной эпохи. Большинство известных ученых экономической науки также анализировали современные банковские услуги как категорию экономического развития,

наиболее важными из которых являются работы Дж. М. Кейнса, Г. Н. Мэнкью, К. Р. Макконнелла, У. Шарпа, Й. Шумпетера, П. Самуэльсона, Л. Мизеса, Дж. Кларка, М. Портера и др.

Этот вопрос также изучался отечественными учеными в Республике Таджикистан. Такие ученые как: Т.Н. Назаров, Ш. Рахимзода, З.А. Рахимов, Ш.К. Хайрзода, Р.Б. Бердиев, Б.М. Шарипов, Б.М. Джураев, Дж.К. Нуралиев, Р.К. Раджабов, Н. Ақобирзода, М. Содикова, П.Р. Пирзода, С.А. Курбонова, М. Кличова, Р. Ганиев, С.Дж.Махшулов, Б.Б. Ходжаев и другие проводили в этом направлении глубокие анализы и публиковали свои результаты в научных статьях и других публичных работах.

Связь исследования с программами или научными темами. Выполненное исследование тесно связано с нормами и требованиями электронного правительства, усилением безналичных расчетов, развитием инфраструктуры платежной системы Национального банка Таджикистана, развитием инфраструктуры рынка банковских платежных карт, развитием электронных фондов и субъектов электронных инноваций в банках, инновациями в банках, с современными банковскими услугами. Также акцентировано внимание в разделе 5.3 (финансовый рынок) и подразделе 3 (расширение перечня инновационных финансовых продуктов и услуг) Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 г.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Цель научного исследования заключается в совершенствовании возможных механизмов развития рынка банковских услуг, операций и банковских услуг, а также включает факторы, влияющие на развитие рынка услуг и определяющие его роль в развитии национальной экономики.

Задачи исследования. Для достижения цели в диссертации намечены следующие задачи:

- исследовать теоретическую эволюцию формирования и развития рынка банковских услуг на банковском рынке;
- сгруппировать различные формы банковских операций и услуг на необходимом уровне, а также обосновать этапы их становления и развития в современных условиях;
- определить сущность факторов и методов эффективного управления рынком банковских кадров;
- определить на основе анализа конъюнктуру рынка банковских услуг, долю рынка банковских услуг посредством платежных карт;
- разработать предложения по улучшению условий развития банковской системы Республики Таджикистан с учетом имеющихся возможностей ее улучшения в банковской системе;
- раскрыть приоритетные направления регулирования и развития рынка банковских услуг в современных условиях;
- оценить дальнейшие возможности развития банковских услуг в современных условиях, с целью обеспечения инфраструктуры развития рынка услуг.

Объектом исследования являются банковские услуги, их становление и развитие в Республике Таджикистан, и включает в себя все банковские операции и услуги, проводимые при помощи современной техники и технологий.

Предметом исследования является ряд вопросов и основных операций и услуг, которые осуществляются на рынке банковских услуг банками и другими кредитными организациями и обеспечивают эффективность экономических процессов в обществе.

Гипотеза исследования. Выполненное исследование способствует решению основных вопросов повышения финансовых знаний, финансовой добросовестности и финансовой доступности, а в дальнейшем будет отражено на необходимом уровне эффективные возможности развития рынка банковских услуг и элементов, характерных для этого рынка. Развитие этого сектора усиливается за счет анализа и обзоров рынка банковских услуг.

Теоретические основы исследования составляют научные работы отечественных и зарубежных ученых, которые посвящены основным вопросам и элементам рынка банковских услуг в условиях переходной экономики. Кроме того, исследованы вопросы формирования и развития рынка банковских услуг применительно к имеющимся возможностям и возможным путям внедрения новых форм обслуживания посредством виртуальных средств, мобильного банкинга, интернет-банкинга, QR-кодов и были исследованы другие соответствующие вопросы. Основные теоретические положения диссертационного исследования в современных условиях научно обоснованы конкретными предложениями и направлены на всестороннее развитие рынка банковских услуг посредством современных банковских технологий с имеющимися возможностями.

Методологические основы исследования состоят из концепций и теории банковских операций и услуг, существующих методов оценки рыночных потоков банковских услуг, документов стратегического развития Республики Таджикистан, данных Национального банка Таджикистана, данных кредитных организаций, статистических данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. А также были использованы общенаучные методы, такие как регламентированный подход к объекту и предмету исследования, диалектическая логика, анализ и синтез, сравнение и обобщение, группировка, метод научно-теоретических выводов и моделирования, обеспечивающие полноту и достоверность диссертации.

Источник информации. Научное исследование основано на официальных данных Национального банка Таджикистана, банковского статистического бюллетеня, отчетов коммерческих банков и их официальных сайтов, отраслевых руководств и нормативных актов, статистических данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, официальных данных иностранных банков и веб-сайтов.

Исследовательская база. Диссертация выполнена на кафедре банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета в период 2018-2022 гг.

Научная новизна диссертации проявляется в исследовании рынка банковских услуг и существующих возможностей его развития на уровне меняющейся экономики, изучении теоретико-методологических вопросов развития рынка банковских услуг, выявление процессов и тенденций ее дальнейшего развития с учетом ее влияния на экономическое развитие в современных условиях. К основным научным результатам, полученным в процессе исследования и содержащим научную новизну, относятся:

- проанализированны основные вопросы эволюции теории банковских услуг, которые формируются со становлением и развитием мнений ученых и специалистов на основе создания целостного рынка услуг, а также возникающих инновационных изменений в контексте растущих потребностей общества, и выражено мнение автора о понятии банковских операций, услуг и продуктов;

- рассмотрены предыстория и этапы развития банковской системы в период независимости с учетом правильного формирования нормативно-правовой базы и тем самым улучшения среды банковской системы, а также обоснованы этапы ее развития;

- выявлены этапы развития банковской системы в условиях несбалансированности экономики переходного периода. Также выявлен анализ тенденции развития рынка услуг банковской системы, связанной с уровнем спроса и существующими возможностями предоставления банковских услуг, который основан на анализе состояния рынка банковских услуг и влияющих на них факторов, что отражает правильную оценку развития банковской системы Республики Таджикистан в период независимости;

- на основе комплексного анализа с учетом современных требований предложены возможные механизмы кредитного обслуживания, которые вне зависимости от реальных условий экономических тенденции, с учетом влияния рисков являются безопасными. Также в рамках кредитных операций обосновано укрепление системы кредитования при помощи платежных карт на всех этапах эффективного использования кредитов, что является действительно эффективным методом;

- исходя из научно-практических целей и задач, обработаны и обоснованы основные направления совершенствования системы организации и регулирования рынка банковских услуг, в которых совершенствуются возможные и всесторонне апробированные механизмы развития банковской системы в современных условиях. Также на уровне банковской системы предусмотрены научно обоснованные предложения для завоевания доверия населения и разделения доли рынка банковских услуг;

- рассмотрено внедрение конкретных контрольных механизмов на уровне банковской системы и тщательно дана оценка анализу ситуации с кредитным обслуживанием и обоснованы основные факторы, способствующие этому процессу;

- на основе современных методик и технологий выявлено внедрение новых видов дистанционного банковского обслуживания с использованием инновационных и виртуальных методов, обоснованы их специфические

особенности и эффективное использование в условиях меняющихся экономических отношений. Также рассмотрено и предложено использование возможностей развития банковских услуг на основе современных банковских инструментов.

Основные положения, выносимые на защиту:

- на основе научного анализа и сопоставления ясно представлены более четкие определения категорий «банковских операций», «банковских услуг» и «банковских продуктов»;

- анализируется этапность развития банковских операций и услуг в Республике Таджикистан исходя из особенностей развития банковской системы и обосновываются ее показатели;

- проанализированы, обсуждены и выявлены научно обоснованные процессы развития банковской системы и банковских услуг на рынке банковских услуг;

- оцениваются эффективные механизмы развития рынка банковских услуг и факторы, которые приводят к появлению новых видов банковских услуг, а также обосновываются эффективные методы рынка банковских услуг;

- оценивается регулирование процесса управления рынком банковских услуг в рамках современных методик и технологий с учетом анализа состояния рынка банковских услуг, а также анализируется разбор основных показателей действующих инструментов современного банковского обслуживания;

- обработаны предложения по улучшению условий развития банковской системы Республики Таджикистан с учетом имеющихся возможностей их совершенствования в банковской системе;

- проведен анализ рынка кредитных услуг, оценены возможности и потенциал банковской системы в этой сфере;

- предложены меры по совершенствованию механизмов рынка банковских услуг и определению приоритетных направлений регулирования и развития рынка банковских услуг в современных условиях.

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Теоретические и практические положения, изложенные в диссертации, могут быть использованы в процессе изучения инноваций в банках, банковской деятельности, а также в институциональном развитии банковской системы.

Результаты проведенного исследования могут быть использованы при проведении научных исследований по конкретной интерпретации всех современных банковских услуг на широком уровне в контексте современных технологий. Основные положения диссертации были представлены на научно-практических и научно-теоретических конференциях, научных семинарах Таджикского государственного финансово-экономического университета, международных конференциях в 2018-2021 гг.

Степень достоверности результатов исследования связано с проведением экспериментов подтверждающих достоверность данных, адекватность объема материалов исследования, статистической обработки результатов исследований и публикаций, авторских изложений в рамках темы

исследования. Также результаты, полученные в результате анализа диссертации, могут максимально способствовать укреплению и развитию современных форм банковского обслуживания на рынке услуг за счет современных технологий, а также снижению интенсивности рисков банковской системы, которые связаны с наличными и безналичными расчетами. Выводы и рекомендации основаны на научном анализе результатов теоретических и экспериментальных исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема диссертации соответствует следующим пунктам паспорта номенклатуры специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.07.- Финансы, денежное обращение и кредит: 10.1. Формирование банковской системы и ее инфраструктуры в условиях рыночной экономики. 10.10 Финансовые инновации в банковской сфере 10.15. Разработка моделей определения цен и реальной стоимости банковских услуг и операций 10.19. Методология и механизмы формирования и использования банковских ресурсов 10.22. Новые банковские продукты: виды, технология организации, методы внедрения.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. Все этапы реализации плана научной работы, такие как разработка темы, ее обоснование и значимость, постановка и реализация ее задач, осуществлялись при непосредственном участии автора. Кроме того, проанализированы ряд вопросов, с помощью статистических, экспертных и аналитических методов а их результаты исследованы и представлены через возможные отдельные показатели банковской системы.

Апробация и реализация результатов исследования. Основные результаты диссертации обсуждались на республиканских и университетских конференциях и семинарах (2018-2021 гг.). Методические и практические рекомендации на основе диссертации используются в процессе обучения на занятиях в Таджикском государственном финансово-экономическом университете по предметам «Инновации в банках», «Банковская деятельность», «Банковские операции», «Банковский маркетинг», «Банковское дело».

Публикация по теме диссертации. По теме диссертации автором опубликовано 10 статей, 5 из которых опубликованы в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Объем и структура диссертационной работы. Структура и содержание диссертации определялись в зависимости от цели и задач исследования. Диссертация состоит из введения, трех глав, девяти параграфов, заключения, 1 рисунка, 16 таблиц, 7 диаграмм, списка использованной литературы состоящей из 133 наименований и подготовлена в объеме 164 страниц.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обосновывается актуальность темы исследования, определяются степень ее освещенности в отечественной и зарубежной литературе, цели и задачи, объект и тема исследования, его теоретико-методологические основы, информационная база, научная новизна и

практическая значимость работы, представлены положения и заключения, имеющие инновационные элементы, а также структура и объем диссертации.

В первой главе диссертации - «Теоретико-методологические основы организации рынка банковских услуг» исследованы теоретические основы организации рынка банковских услуг в рамках банковской системы, а также проанализированы и обсуждены формирование и развитие рынка банковских услуг в мире, рынок банковских услуг в современных условиях с учетом реальных возможностей.

Рынок банковских услуг является неотъемлемой частью финансового рынка страны и вносит значительный вклад в привлечение и эффективное использование временных финансовых инструментов физических и юридических лиц для развития экономики страны. Развитие рынка банковских услуг началось с формирования и использования обычных банковских услуг и достигло современного уровня.

Современная теория и практика банковской деятельности базируется на ряде фундаментальных понятий, среди которых существуют такие понятия как «банковские продукты» и «банковские услуги». Следует отметить, что в банковской практике эти понятия использовались раньше других банковских понятий.

Прежде чем приступить к анализу экономических источников для объяснения и классификации понятий «банковские продукты» и «банковские услуги», необходимо разъяснить исторические периоды их формирования и теоретическую основу их происхождения и использования, поскольку формирование и развитие рынка банковских услуг начинается с этого уровня.

Мировой опыт развитых стран показывает, что повышение качества банковского обслуживания клиентов за счет инвестиций рассматривается как стремительное развитие и влияет на стабильность роста доходов банка. Рынок банковских услуг – важная часть рынка финансовых услуг.²

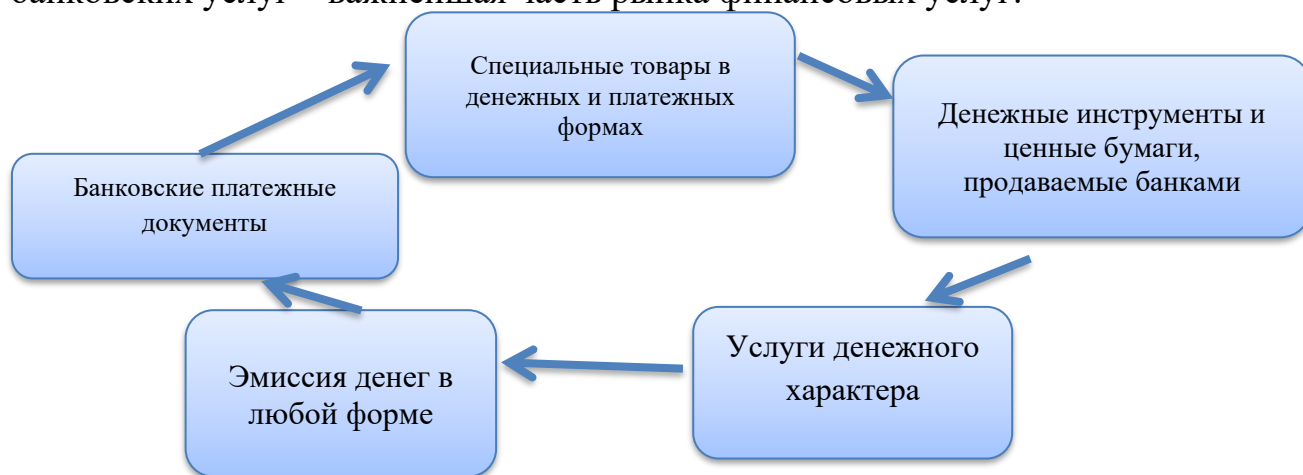

Рисунок 1. Доля банковских продуктов в рамках денежных отношений

Сторонники этой точки зрения придерживаются мнения, что по сравнению с банковскими услугами банковские операции осуществляются в денежной

² Содикова М. Асосҳои назариявӣ-методологӣ ва ташаккули бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар минтақа / М.Содиқова. Вестник Таджикского национального университета (серия социально-экономических и общественных наук), 2020. № 9. С. 256

форме. Поэтому эту точку зрения можно назвать монетарным подходом. Они предложили движение документов и выплату денег в следующей форме (рисунок 1).

Исторические этапы развития банковской системы на разных уровнях общества и развития рыночных отношений являются отражением того, что в первобытном обществе до образования банков и рынка банковских услуг была создана рыночная среда и характерные рыночные элементы, которые создали в последующем совершенный рынок.

Также анализ и исторические данные показывают, что в организации рынка банковских услуг сначала появились банковские продукты и услуги, а затем они стали основой целостной организации рынка банковских услуг. А также банковская деятельность и развитие рынка банковских услуг сперва сформировались в отдельных странах, где рыночные отношения установились 500-600 лет назад и со временем распространились из этих стран в другие страны.

В процессе интеграции мировой экономики, в условиях глобализации экономической деятельности и увеличения продаж услуг в развитых странах особо важным стало изучение мирового опыта банковских услуг с целью использования их в нашей стране. Переход к цифровой экономике постоянно ведет к сокращению отделений и соответствующему сокращению количества банковских сотрудников, поскольку теперь часть банковских операций осуществляется дистанционно и с использованием компьютерных программ. Поэтому готовиться к этим изменениям отечественным банкам необходимо уже сейчас. Основным принципом банковских услуг является последовательный подход к реализации услуг, в основе которого лежит предлагаемый или портфельный принцип, в том числе с использованием информационных и электронных технологий.

Во второй главе диссертации - «Формирование и развитие рынка банковских услуг в Республике Таджикистан» на основе всестороннего изучения состояния рынка банковских услуг и факторов, влияющих на него, были проанализированы и согласованы банковская система Республики Таджикистан и ее развитие в период независимости и кредитование как приоритетный вид банковских услуг.

В период независимости страны после 1991 года одним из редких явлений, движущих обществом, является денежно-банковская система страны. Это поистине важное историческое явление создало благоприятные условия и возможности для становления и развития всех сфер жизни общества, в том числе и банковской сферы. Хотя банковская система республики строилась на основе банковской сети советского времени, в период независимости постепенно совершенствовалась законодательная база, вводилась в обращение национальная валюта, вводилась усовершенствованная денежно-кредитная политика, устанавливались регулярные и надежные расчеты, организовывался контроль банковского дела на основе разумных финансово-экономических норм, и т.д., который стал одним из важнейших в наше время секторов экономики страны.

В последующие годы в целях обеспечения эффективной и безопасной работы платежной системы с использованием платежных карт и снижения доли наличных расчетов на территории Республики Таджикистан Национальный банк Таджикистана в сотрудничестве со Всемирным банком и кредитные организации приступили к реализации проекта по организации Национального процессингового центра.

Таблица 1. - Показатели рынка банковских платежных карт в 2015-2020 гг.

Показатели	Годы						Абсолютный рост	Относительный рост, раз.
	2015	2016	2017	2018	2019	2020		
Общее количество платежных карт (тыс. шт.)	1446,1	1620,3	1694,1	1817,4	1344,5	3247,8	1801,7	1,2 р.
Банкоматы (шт.)	762	799	685	678	878	1281,0	519	1,6 р.
Электронные терминалы в кассе (шт.)	1 564	1755	1381	1485	1813	1899	335	21,4%
Электронные терминалы в торгово-сервисных точках (шт.)	650	700	1944	3014	3535	3811,0	3697	468 р.
Общее количество операций (тыс. шт.)	15695	16778	17644	21096	6005	7886,44	7808,56	2,1 р.
Общий объем операций (млн. сомони)	14426	15649	16925	19868	12598	36418,3	14956,2	1,5 р.

Источник: Расчеты автора на основе данных: www.nbt.tj/tj/payment_system/card_market.

На основании анализа данной таблицы можно сказать, что одной из наиболее успешных частей рынка банковских услуг является рынок платежных карт, показатели которого значительно выросли. На основании анализа и сравнения данных данной таблицы следует, что если общее количество платежных карт в 2015 году составляло 1446,1 тыс. шт., то в 2020 г. этот показатель значительно увеличился и составил 3247,8 тыс. шт., по сравнению с 2015 г., что на 1,2 раза больше. Также количество банкоматов в 2015 году составляло 762, а в 2020 году этот показатель составил 1281,0, что по сравнению с 2015 годом на 1,6 раза больше. В 2015 году в пунктах выдачи наличных денег насчитывалось 650 электронных терминалов, а в 2020 году – 1899, что на 21,4% больше, чем в 2015 году. Другими механизмами рынка банковских услуг являются электронные терминалы в торгово-сервисных точках, количество которых постоянно увеличивается. Количество электронных терминалов в торгово-сервисных точках в 2018 году составляло 650, затем в 2020 году этот показатель достиг 3811,0, увеличившись по сравнению с 2015 годом в 4621 раз. Общее количество операций увеличилось в 468 раз, а общий объем операций в 5519 раз по сравнению с 2015 годом. Независимо от роста этих показателей на уровне экономики страны банковская система стала уязвимой и их количество значительно сократилось.

Таблица 2. - Количество кредитных организаций в период 2012-2020 гг.

Наименование	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2012 /2020 (+/-)
Всего:	141	136	137	123	104	84	79	75	69	-72
Кредитные организации										
Банки	16	16	17	17	18	17	17	17	19	-3
Микрофинансовые организации	125	120	120	106	86	67	62	58	50	-75
Малые кредитно-депозитные организации	35	39	42	39	38	27	25	22	18	-17
Микрокредитные организации	44	42	42	31	14	7	6	6	5	-39
Малые кредитные фонды	46	39	36	36	34	33	31	30	27	-19

Источник: Составлен автором на основе Банковского статистического бюллетеня; 2011. – № 12 (197). - стр.21

Согласно сводным статистическим данным, основные показатели кредитных организаций за последние пять лет имели тенденцию к росту. В связи с изменениями в мировой экономике и влиянием ряда факторов на деятельность банковской системы возник ряд структурных изменений. Анализ показывает, что общее количество кредитных организаций уменьшилось в 2020 году по сравнению с 2017 годом на 72 единицы, из них 3 коммерческих банка, 17 малых кредитно-сберегательных организаций, 39 малых кредитных организаций и 19 малых кредитных фондов. Негативная динамика правления коммерческих банков и других небанковских кредитных организаций и их филиалов свидетельствует о том, что большинство банков и большинство небанковских кредитных организаций неконкурентоспособны на рынке банковских услуг, в условиях неэффективного управления услугами, которые приводит к кризису доверия и ряду других проблем. С этой точки зрения необходимость правильной организации службы управления ресурсами на основе определенной стратегии является необходимым условием. Потому что это действие приводит к снижению финансовой устойчивости банков и снижению уровня ликвидности банков. (см. Таблицу 3).

Таблица 3. – Нормативные показатели финансовой устойчивости банковской системы Республики Таджикистан в 2017-2021 гг.

Наименование	2017 (в %)	2018 (в %)	2019 (в %)	2020 (в %)	30.09.2021 (в %)	2021/ 2017
Достаточность капитала	22,9	22,1	21,4	18,2	23,0	0,1
Ликвидность	30,1	72,3	67,4	70,5	89,4	59,3
Прибыльность	1,7	1,9	2,1	2,5	2,6	0,9
Качество кредитного портфеля	36,0	31,1	26,1	23,8	14,9	21,1
Валютный риск	-9,5	-9,6	-1,7	-11,5	2,0	11,5
Кредиты в иностранной валюте	54,8	55,6	50,5	43,3	33,7	-21,1
Депозиты в иностранной валюте	55,4	51,0	46,6	44,2	46,1	-9,3

Источник: Расчеты автора на основе данных <https://www.nbt.tj/tj>

Анализ данных этой таблицы показывает, что в зависимости от показателей банковской системы уровень экономического роста и сбалансированность макроэкономических показателей находятся на стадии развития. Также из основных показателей, нормы которых приведены в данной таблице, можно сказать, что большинство из которых, отражают устойчивость банковской системы, имеют положительную динамику.

Коэффициент достаточности капитала увеличился с 22,9% в 2017 году до 23,0% в 2021 году, или на 0,1 %. В целях усиления процесса ликвидности банковской системы в последние годы этому вопросу уделяется особое внимание. Если в 2017 году показатель ликвидности банковской системы составлял 30,0%, то в 2021 году этот показатель увеличился на 89,4% или на 59,3%. Рентабельность активов в анализируемом году увеличилась на 0,9%. Одним из достижений банковской системы в условиях рыночной экономики является положительное изменение качества кредитного портфеля банковской системы, благодаря которому можно оценить уровень и качество деятельности банков.

В условиях глобализации экономики и расширения профессиональных связей банковская система и особенно сфера ее обслуживания должны идти в ногу с требованиями современного мира. С трансформацией экономической системы в мире и коренным изменением финансовых отношений крайне необходимо найти относительно важные отрасли для финансирования и предоставления других видов банковских услуг. Согласно опыту развивающихся стран, сегодня реальный сектор считается одним из наиболее важных и регулирующих секторов различных стран, поскольку этот сектор играет неотъемлемую роль в экономической и социальной безопасности, и будет способствовать финансовой стабильности страны и развитию различных видов банковских услуг. Поэтому оказание различных банковских услуг, в том числе кредитных, коммерческими банками страны может удвоить роль, влияние и доверие населения по отношению к этим учреждениям. Кроме того, в результате предоставления различных услуг банки могут получать хороший доход в среднесрочной перспективе.

Кредитование является одним из важнейших средств доступа к финансовым источникам предприятий реального сектора экономики. Принимая во внимание отсталую техническую базу, высокий уровень потребления основных фондов и оборудования предприятий реального сектора, а также недостаточную рентабельность и низкий уровень внутренних сбережений, можно сделать вывод, что в настоящее время и в ближайшей перспективе самофинансирование деятельности предприятий этого сектора весьма ограничено. Важно отметить, что рынок кредитных услуг зависит от уровня активов банковской системы и растет независимо от существующих проблем.

Таблица 4.-Анализ показателей устойчивости кредитных организаций (млн. сомони) в 2013-2020 гг.

Наименование показателей	Годы							2020/ 2013
	2013	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Активы	12653	18 639	21 187	20932	21201	21976	26307,3	107,9%
В % от ВВП	31.22	38.51	38.86	34.28	30,80	28,4%	31,8%	0,6
Ликвидные активы	2 853	4 484	6 482	6 283	6 472	6068	7916,02	1,7 раз
В % от ВВП	7.04	9.2	11.9	10.2	9,4	7,8	9,5%	2,4%
Всего кредитов	7 399	11 229	9 823	8 506	8 677	9703	10882,5	47%
В % от ВВП	18.2	23.2	18.0	13.9	12,6	12,5	13,2	-5%

Источник: Расчеты автора по данным банковского статистического бюллетеня 2014 г., № 12 (233), 2016 г., № 12 (257), 2018 г., № 12 (281), 2020 г., № 12 (305).

По опыту банковской системы страны и произошедших в ней изменений качество услуг банковского рынка и внесение конкретных изменений в его инновационный сектор является необходимым условием стабильности ряда показателей. Исходя из этого анализа, показатели этой таблицы также сильно зависят от качества банковских услуг. Также введение каких-либо льготных изменений на рынке банковских услуг сильно зависит от величины активов банковской системы и ее ликвидных активов. Анализ данной таблицы показывает, что активы банковской системы в 2013 году составили 12,6 млрд сомони, а в 2020 году этот показатель составил 26,3 млрд сомони, увеличившись по сравнению с 2020 годом на 107,9%. Ликвидные активы банковской системы также были увеличены для повышения качества банковских услуг, и если в 2013 году этот показатель составлял 2,8 миллиарда сомони, то в 2020 году этот показатель будет равен 7,9 миллиарда сомони, что по сравнению с анализируемым годом больше в 1,7 раза.

Из анализа цен банковских услуг на банковском рынке можно сделать вывод, что одной из причин высокой процентной ставки по кредитам в банковской системе является высокая процентная ставка и цена инструментов, задействованных в банковской системе.

Динамику и зависимость этих показателей в национальной валюте и в иностранной валюте можно увидеть в таблице 5.

Таблица 5 - Сравнительный показатель процентных ставок по кредитам и депозитам в 2012-2020 гг.

Наименование показателей	Годы									2020/ 2012
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Срочные кредиты в национальной валюте	21,9	24,1	24,5	26,6	24,9	28,3	26,4	22,8	24,9	3%
Срочные кредиты в иностранной валюте	24,8	25,9	25	22,6	20,6	21	17,5	16,2	12,7	- 12,1%
Срочные депозиты в национальной валюте	15,6	15,7	15	15,3	15,8	13,9	9,5	9,2	8,15	-7,4%
Срочные депозиты в иностранной валюте	12,8	11,7	11,9	11,6	10	6,3	5,2	4	3,9	-8,9%

Источник: Расчеты автора по данным банковского статистического бюллетеня 2014 г., № 12 (233), 2016 г., № 12 (257), 2018 г., № 12 (281), 2020 г., № 12 (305).

Анализ данной таблицы показывает, что в целях создания условий для доступа к банковским кредитным услугам и снижения процентной ставки по кредитам только в национальной валюте увеличены на 3%, но в иностранной валюте на 12,1%, срочные депозиты в национальной валюте на 7,4%. , депозиты в иностранной валюте уменьшились на 8,9%, что ведет к расширению доступа к банковским услугам.

Такая ситуация вызвана высокими процентными ставками, поэтому кредитная маржа коммерческих банков страны сопоставима с финансовыми рынками развивающихся стран и даже дороже, чем в странах СНГ.

В целях обеспечения стабильного развития рынка банковских кредитов и повышения роли финансово-кредитных организаций в развитии экономики страны, предупреждении и устранении факторов, тормозящих рынок банковских кредитов, считаем необходимым завершить следующие работы:

- Повысить квалификацию работников банковской системы и найти эффективные пути привлечения дешевого отечественного и иностранного капитала с использованием экономичных методов и снижения операционных расходов, а также улучшения качества кредитного портфеля и сокращения проблемных кредитов;

- Активизировать деятельность Бюро кредитных историй и усовершенствовать бюро кредитных историй для кредитных организаций и клиентов, а также активизировать деятельность других участников инфраструктуры рынка банковских кредитов за счет снижения уровня банковских рисков;

- Разработать специальный правовой документ о порядке определения первоначальной стоимости залога по кредиту и упростить систему кредитования хозяйствующих субъектов;

- Создать новые финансовые учреждения, такие как компании, занимающиеся безнадежными долгами, оценочные организации и рейтинговые компании, оценивающие стоимость залога;

- Создать кредитные организации на базе государственных средств в целях поддержки приоритетных направлений экономики и др.

В третьей главе диссертации - «Основные направления совершенствования системы организации и регулирования рынка банковских услуг» рассмотрено и предложено совершенствование механизма системы банковских услуг в современное время, основные направления регулирования рынка банковских услуг, использование инновационных и инновационных видов банковских услуг в своей деятельности.

Улучшение макроэкономических и финансовых показателей страны, в числе прочих факторов, способствует планомерному развитию банковской системы Республики Таджикистан. Следует отметить, что в современных условиях основным механизмом увеличения доли новых банковских услуг и продуктов являются денежные резервы банков. В отношении этого вопроса со стороны надзорных органов и самих коммерческих банков приняты необходимые меры, так как этому вопросу уделяется особое внимание. Также

стоит отметить, что еще одним механизмом развития рынка банковских услуг является открытие счетов для юридических и физических лиц, развитие которого можно увидеть в таблице 6.

Таблица 6- Показатели электронных операций через банковские счета

Наименование	Годы						2015 / 2020
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Общее количество счетов (шт.)	2 904 511	2 904 511	3 229 363	3 517 260	4 057 782	5 006 082,0	72,3%
Счета физических лиц (шт.)	1 478 624	1 478 624	3 150 101	3 431 110	3 964 100	4 900 882,0	2,3 раз
По интернету	37 110	59 748	67 755	94 415	124 939	231 207,7	5,2 раз
По средствам телефонной связи (мобильная)	37 215	48 742	63 280	78 390	175 603	5 16 147,0	12,8 раз
Счета юридических лиц (шт.)	83 488	75 765	79 262	86 150	93 682	105 200,0	26%
По интернету	4 718	5 327	5 839	6 500	7 603	11 978,60	1,5 раз
По средствам телефонной связи (мобильная)	2	0	0	0	0	-	-2%
Общее количество операций (тыс. шт.)	15695	16778	17644	21096	6005	7886,44	2 раз
Общий объем операций (млн. сомони)	14426	15649	16925	19868	2412	36418,3	1,5 раз

Источник: Расчеты автора по данным банковского статистического бюллетеня 2014 г., № 12 (233), 2016 г., № 12 (257), 2018 г., № 12 (281), 2020 г., № 12 (305).

В современных условиях одним из основных механизмов развития рынка банковских услуг и совершения электронных операций являются эти банковские счета. На уровне банковской системы все операции и банковские услуги осуществляются через различные счета. С точки зрения правильного и эффективного использования банковских операций и услуг количество банковских счетов увеличилось по сравнению с предыдущими годами, а также увеличился объем операций через банковские счета. Если в 2015 году количество счетов в банках составляло 2 904 511 единиц, то в 2020 году этот показатель составил 5 006 082,0 единиц, что на 72,3% больше, чем в предыдущем году. Количество счетов физических лиц увеличилось в 2,3 раза, количество операций через сети Интернет увеличилось в 5,2 раза, через мобильные телефоны в 12,8 раза. На основании анализа данной таблицы стоит отметить, что количество счетов юридических лиц и электронных транзакций имеет медленную тенденцию развития по сравнению с физическими лицами. Анализ показывает, что если количество банковских счетов юридических лиц в 2015 году составляло 83 488 единиц, то в 2020 году этот показатель составил 105 200 единиц, что по сравнению с предыдущим годом больше на 26%.

Электронные операции юридических лиц через Интернет увеличились в 1,5 раза. Объем транзакций через мобильные телефоны снизился на -2%. Операции через мобильные телефоны юридическими лицами находятся на низком уровне. При этом общее количество операций увеличилось в 2 раза, а общий объем операций увеличился в 1,5 раза, составив 36418,3 млн. сомони.

На основании анализа данной таблицы стоит отметить, что количество счетов юридических лиц и электронных транзакций имеет медленную тенденцию развития по сравнению с физическими лицами. Анализ показывает, что если количество банковских счетов юридических лиц в 2015 году составляло 83 488 единиц, то в 2020 году этот показатель составил 105 200, что по сравнению с предыдущим годом больше на 26%. В связи с этим современным механизмом развития рынка банковских услуг происходит переход на современные платежные технологии (диаграмма 1).

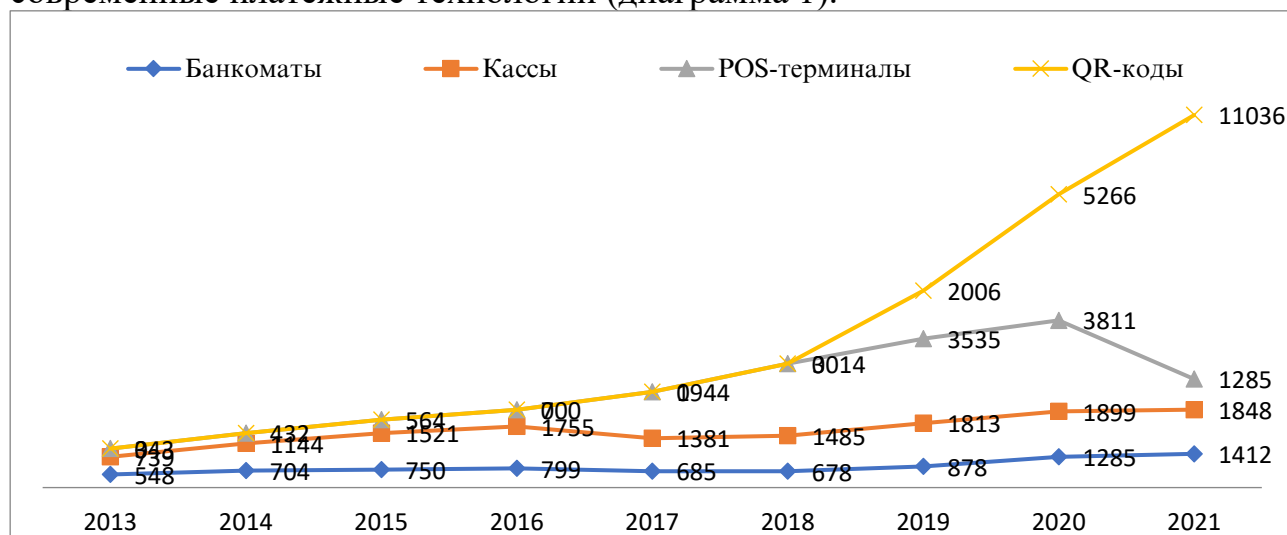

Диаграмма 1. Динамика развития платежной инфраструктуры за 2013-2021 гг.

Источник. Расчеты автора на основе данных официального сайта НБТ: <https://www.nbt.tj/>

Всего для обслуживания держателей банковских платежных карт финансово-кредитными организациями установлено 1 583 банкомата и 5 795 электронных терминалов. Из этого количества электронных терминалов установлено 2 032 единицы в пунктах выдачи наличных и 3 763 единицы в учреждениях торговли и обслуживания, что по сравнению с прошлым годом увеличилось на 6,8 процента и 25,2 процента соответственно. Организация такой среды или инфраструктуры может снизить риски банковской системы, связанные с потребностью в денежных средствах в экономике в будущем.

Банковская система играет важную и ключевую роль в экономическом развитии любой развитой страны мира. Интеграция экономики страны, как внутренняя, так и внешняя, зависит от финансовых возможностей банковской системы, совершенствования и разделения системы обслуживания на различные отрасли. Потому что развитая банковская система с большими финансовыми активами может обеспечить динамичное развитие макроэкономических показателей. Поэтому правительство Республики Таджикистан с первых дней независимости пыталось изменить банковскую систему.

Необходимо обеспечить формирование современной системы банковских услуг в Таджикистане как целостной системы с наличием всех ее частей, банковских сетей и небанковских финансовых институтов, что важно при широкой доступности большого количества финансовых инструментов и современной продукции в различные отрасли экономики, в том числе в ее реальный сектор. Следует отметить, что создание такой интегрированной системы, отвечающей требованиям реальных субъектов, может обеспечить

долгосрочное развитие национальной экономики. На наш взгляд, для Республики Таджикистан разделение деятельности банков, точнее системообразующих банков на коммерческие и инвестиционные банки, и в этом контексте целесообразно возложить на них реализацию крупных инвестиционных проектов реального сектора и тем самым снизить финансовые риски системного характера, независимо от тенденции конвергенции существующих моделей, что требует создания институтов интегрированного типа. Целесообразным является обеспечение стабильного финансирования корпоративного сектора, как за счет банковского кредитования, так и за счет других финансовых инструментов, в качестве дополнительного источника финансирования с низкими рисками. Обеспечение параллельного финансирования предприятий реального сектора экономики с учетом привлеченных иностранных ресурсов, а также за счет формирования источников самофинансирования является еще одним средством обеспечения их развития. Возможность повышения эффективности рынка банковских услуг зависит от уровня его интеграции с региональными финансовыми рынками, поэтому считается необходимым развитие современного законодательства, повышение потенциала регуляторов, развитие системы корпоративного управления бизнесом. На необходимом уровне, в зависимости от имеющихся возможностей банковской системы, в модель развития рынка банковских услуг Республики Таджикистан целесообразно внедрять новые виды банковских услуг, интернет-банкинг, мобильный банкинг, виртуальный банкинг и т.п.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В ходе научного исследования изучены наиболее важные вопросы рынка банковских услуг, его становления и развития в современных условиях, рассмотрены характер и состояние развития рынка банковских услуг в современных условиях, его состояние с учетом существующих возможностей, определен мировой опыт формирования и развития рынка банковских услуг и возможность его использования в Республике Таджикистан и на этой основе вносятся конкретные предложения.

Основные научные результаты диссертации:

1. В период исследования и изучения теоретико-методологических основ рассматриваемой темы автор изучил ряд научно-теоретических процессов с учетом предыстории основных элементов рынка банковских услуг. Также автор рассмотрел взгляды ученых, проводивших исследования в этой области, и оценил основы существования и развития рынка банковских услуг и критерии его регулирования [4-А];

2. В диссертации были рассмотрены особенности системы и процессов рынка услуг и этапы развития банковской системы в период независимости, дана оценка нормативно-правовой базы и другие сопутствующие вопросы, тем самым рассмотрено оздоровление среды банковской системы и обоснованы этапы ее развития. Кроме этого предложены возможные пути развития и использования рынка услуг в соответствии с текущими условиями Республики Таджикистан, и дана точная оценка повышения текущих технических и технологических возможностей, освоения и использования современных

банковских технологий, бизнес-процессов, повышения уровня профессионализма специалистов, способствующих увеличению количества и объема банковских услуг [9-А; 5-А];

3. На основе анализа выявлены этапы развития банковской системы в условиях экономической несбалансированности, которые в основном отражаются в перечне и основных показателях банковских услуг. В проведенном исследовании для правильной оценки отрасли рассмотрен анализ тенденции развития рынка услуг банковской системы, связанной с уровнем спроса населения и имеющимися возможностями предоставления услуг банковской системы, а также по результатам анализа обоснован анализ состояния рынка банковских услуг и факторов, влияющих на него [1-А; 5-А];

4. На основе существующих проблем и анализа рынка банковских услуг предложены возможные механизмы предоставления кредитных услуг с учетом требований современности, вне зависимости от реальных условий экономических тенденций, оценен уровень их предложения с учетом влияние рисков и существующих возможностей институционального сектора банковской системы. Также в рамках существующих возможностей банковской системы Республики Таджикистан был исследован анализ возможностей и операций банковской системы на рынке банковских услуг, в том числе операций и кредитных услуг [6-А; 5-А];

5. Автором исследованы проблемы платежных операций и доли платежных операций в сравнении спроса на наличные и безналичные, определен уровень системного риска на рынке банковских услуг. На основных этапах исследования рынка банковских услуг выявлены факторы внутреннего и внешнего воздействия на хозяйствующие субъекты и население Республики Таджикистан [6-А; 5-А];

6. Исследовано формирование и развитие рынка банковских услуг в современных условиях с учетом растущих потребностей общества, отражено максимальный уровень потребности клиентов в денежных средствах. Кроме того, обосновывается регулирование рынка банковских услуг, в котором разрабатывается совершенствование возможных и тщательно апробированных механизмов развития банковской системы в текущих условиях. Независимо от этого, на уровне банковской системы для завоевания доверия населения и разделения доли рынка банковских услуг внесены научно обоснованные предложения [4-А];

7. При этом на уровне банковской системы тщательно рассмотрено внедрение конкретных механизмов контроля, обоснованы основные факторы, способствующие этому процессу, были всесторонне оценены основы современных технологий и пути внедрения новых видов дистанционного банковского обслуживания с использованием инновационных методов. Также было обсуждено и представлено использование возможностей развития банковских услуг на основе современных банковских инструментов, а также проанализированы показатели банковской системы.

– описаны основные факторы, которые приводят к появлению новых видов рынка банковских услуг;

- разработаны предложения по улучшению условий развития банковской системы Республики Таджикистан с учетом имеющихся возможностей ее улучшения в банковской системе;
- определены приоритетные направления регулирования и развития рынка банковских услуг в современных условиях;
- обсуждены и выявлены научно обоснованные разработки развития системы банковских услуг на банковском рынке;
- научно обоснованы знаковые механизмы развития рынка банковских услуг, в том числе факторы и эффективные методы работы рынка банковских услуг;
- оценено регулирование процесса управления рынком банковских услуг в рамках современных методик и технологий с учетом анализа состояния рынка банковских услуг;
- описаны основные факторы, которые приводят к появлению новых видов рынка банковских услуг;
- разработаны предложения по улучшению условий развития банковской системы Республики Таджикистан с учетом имеющихся возможностей ее совершенствования в банковской системе;
- определены приоритетные направления регулирования и развития рынка банковских услуг в современных условиях.

Рекомендации по практическому использованию результатов:

1. В результате анализа состояния различных предоставленных услуг различным хозяйствующим субъектам в Республике Таджикистан следующим образом мы классифицировали ряд понятий и вопросов:

- в зависимости от конъюнктуры рынка банковских услуг, на основе научного анализа и сопоставлений четко представлены понятия «банковские операции», «банковские услуги» и «банковские продукты», а также обоснована экономическая сущность этих понятий;
- на основе показателей развития банковской системы оценена поэтапность развития банковских операций и услуг в Республике Таджикистан исходя из конкретных характеристик, к которым относятся растущие запросы общества;
- рассмотрены и выявлены научно обоснованные процессы развития системы банковских услуг на рынке банковских услуг для обеспечения благоприятных условий развития системы кредитования банковской системой реального сектора экономики;
- на основе укрепления кредитных ресурсов и на основе внедрения сервисных технологий следует постепенно увеличивать оказание безналичных кредитных услуг;
- открытие счета всеми хозяйствующими субъектами;
- для комплексной разработки данного вопроса научно обоснованы эффективные механизмы развития рынка банковских услуг, в том числе действующие факторы и методы рынка банковских услуг [9-А];

2. Проведенные исследования позволяют сделать вывод, что в результате принятия необходимых мер целесообразно снижение потребности общества в

наличных деньгах и банковских рисков. Опыт показывает, что большинство банков и кредитных организаций, потерявших ликвидность на рынке банковских услуг, оказались не в состоянии удовлетворить потребности клиентов в денежных средствах. Так как анализы показали, что 93% операций по платежным картам — это наличные операции, и только 7% из них — безналичные платежи. В связи с этим необходимо увеличить объем банковских операций на 60-70%, чтобы повысить доверие населения к банковским услугам [9-A; 10-A];

3. В нынешних условиях экономики страны целесообразно найти возможные пути развития рынка банковских услуг с вполне подходящими условиями или принципами, характерными для текущей деятельности населения Республики Таджикистан. В современных условиях одним из основных и доступных источников банковских операций и услуг является внедрение новых видов банковских операций и услуг, таких как мобильный банкинг, интернет-банкинг, виртуальный банкинг, обслуживание через платежные карты и тому подобное [1-A; 2-A];

4. Организация новых механизмов кредитного процесса должна быть адаптирована к отработанной системе предоставления кредитов, своевременности погашения и снижения кредитных рисков. В диссертации представлены апробированные средства, факторы и условия банковского кредитования сельскохозяйственных субъектов, использование которых включает различные этапы. Каждый из этих этапов объясняется в диссертации [1-A];

5. В зависимости от текущего положения банковской системы страны следует совершенствовать основные направления дальнейшего развития рынка банковских услуг:

- в рамках финансовых возможностей банковской системы следует совершенствовать изучение теоретической эволюции развития отдельных форм банковских услуг на рынке банковских услуг;

- классифицировать различные формы банковских операций и услуг с учетом определения сущности, факторов и методов эффективного управления рынком банковских услуг в современных условиях;

- определить доли рынка банковских услуг на основе анализа конъюнктуры рынка банковских услуг;

- обработать предложения по улучшению условий развития банковской системы Республики Таджикистан с учетом имеющихся возможностей ее улучшения в банковской системе;

- определить приоритетные направления регулирования и развития рынка банковских услуг в современных условиях [8-A; 6-A];

6. Целью является обеспечение финансовой стабильности банковской системы за счет максимального увеличения внутреннего капитала путем завоевания доверия населения. На основании проведенных анализов, на наш взгляд, для развития банковской системы страны целесообразно принять такие меры:

- внедрение и использование новых механизмов оздоровления кредитных организаций, с целью устранения убытков хозяйствующих субъектов в будущем;

- создание единого фонда банковского сектора и внедрение оперативных механизмов размещения денежных инструментов для оперативного оздоровления финансового положения банков и их соответствия нормативным требованиям;
- снижение рисков системного характера и тем самым обеспечение стабильной работы национальных кредитных организаций;
- разработка и внедрение концепции макропруденциального стресс-теста и в ее рамках учет рисков коммерческих банков и иных действующих кредитных организаций, с учетом двусторонних и многосторонних отношений между ними, и на основе этого определение системных рисков на макроуровне;
- дальнейшее реформирование банковского надзора за банковскими услугами в целях централизации надзора, разработки единого стандарта надзора, повышения эффективности принятия управленческих решений, усиления единого надзора за банками и другими финансовыми группами.

В рамках анализа и показателей, связанных с данным вопросом, рынок банковских услуг включает совокупность услуг, предоставляемых банками и входящих в группу законодательно определенных банковских операций.

СПИСОК ПУБЛИКАЦИЙ АВТОРА ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Статьи в рецензируемых журналах:

[1-А] Дембегиев М.С. Роль коммерческих банков в привлечении сбережения населения и регулировании денежного обращения [Текст]/ М.С.Дембегиев, А.В.Рахимова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2019. № 1. С. 131-135.

[2-А] Дембегиев М.С. Асосҳои назариявии ташкили бозори хизматрасониҳои банкӣ [Матн]/ М.С.Дембегиев // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе – 2020. № 2 (22). С. 168-175.

[3-А] Дембегиев М.С. Вазъи бозори хизматрасониҳои банкӣ ва омилҳои ба он таъсиррасон дар шароити пандемия (covid-19) [Матн]/ М.С.Дембегиев, Ш.Раҳимзода // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе – 2019. № 3-2. С. 125-132.

[4-А] Дембегиев М.С. Масъалаҳои актуалии хизматрасониҳои қарзии низомии банкӣ [Матн]/ М.С.Дембегиев, С.Дж.Махшуров // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе – 2022. № 4. С. 135-140.

[5-А] Дембегиев М.С. Таҳлили вазъи бозори хизматрасониҳои банкӣ дар шароити муосир [Матн]/ М.С.Дембегиев, // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе – 2022. № 4. С. 115-122.

В других изданиях:

[1-М]. Дембегиев, М.С. Низомии пардохти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти он дар татбиқи амалии раванди ҳисоббарбаркуниҳо [Матн]/ М.С. Дембегиев, Ш.С. Нуров //Молия ва ҳисобдорӣ. - 2019. - №1 (148). – С. 40-42.

[2-М]. Дембегиев, М.С. Нақши низомии молиявии банкҳои исломӣ дар бозори молиявии ҷаҳонӣ [Матн]/ М.С. Дембегиев, Қ.С. Сафаров // Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣи Донишқадаи иқтисодии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – С. 161-162

[3-М] Дембегиев М.С. Нақши қарзи бонкӣ дар пешрафти соҳибкории хурду миёна дар шаҳрак ва деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]/ М.С. Дембегиев, Ғ.С. Латипов //Маҷмӯаи илми донишгоҳи молия ва иқтисоди Тоҷикистон Душанбе 22-23 апрели 2019с саҳ 82-84.

[4-М] Дембегиев М.С. Роҳҳои беҳтар намудани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн]/ М.С. Дембегиев, М.Р. Нуоров//Маҷмӯаи илми донишгоҳи молия ва иқтисоди Тоҷикистон Душанбе 31 майи 2019с саҳ 205-207.

[5-М] Механизмы институционального управления государственного сектора Республика Таджикистан. [Матн]/ М.С. Дембегиев, Ғ.С. Ғафуров//Маҷмӯаи илми донишқадаи молия ва иқтисоди Тоҷикистон Душанбе (Байналмилали) 2018.с саҳ.174-182.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Дембегиев Мисралӣ Сафармадович дар мавзуи «Бозори хизматрасониҳои бонкӣ: ташаккул ва рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз рӯйи ихтисоси: 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

Калидвожаҳо: бонкҳои тижоратӣ, ташкилотҳои қарзӣ, қарзҳои бонкӣ, хизматрасониҳои бонкӣ, бозори хизматрасониҳо, кортҳои пардохтӣ, суратҳисобҳои бонкӣ, хизматрасониҳои электронӣ, бонкдории мобилӣ, маҳсулоти бонкӣ, амалиётҳои нави бонкӣ, рушди низоми бонкӣ, бозори қарзӣ, техникаву технология, таҳаввулот, даромаднокии, пардохтпазирӣ.

Мақсади таҳқиқоти илмиро тақмили механизмҳои имконпазири рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ, амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ ташкил намуда, омилҳои ба рушди бозори хизматрасонӣ таъсиррасон ва муайянсозии нақши он дар рушди иқтисоди миллӣ дар бар мегирад.

Зимни ҳаллу фасли вазифаҳои гузашташуда илмӣ усулҳои зерин: усули монографӣ, таҳлили омӯрӣ, усули математикӣ-иқтисодӣ, усули демографию қиёсӣ ва усули таҷрибавию озмоишӣ истифода бурда шудаанд. Истифодаи усулҳои зикршуда илман асоснок кардани бозори хизматрасониҳои бонкӣ: ташаккул ва рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, натиҷаҳои назариявӣ амалӣ, хулоса ва пешниҳодҳои таъмин менамояд.

Дар диссертатсия заминаҳои назариявӣ методологии таҳқиқотро омӯзиши асарҳои олимони ватанӣ, рус ва хориҷӣ оид ба бозори хизматрасониҳои бонкӣ, ташаккул ва заминаҳои рушди он дар шароити имрӯза ташкил медиҳанд. Натиҷаи таҳқиқоти иҷрогардида метавонад ҳангоми пешбурди таҳқиқоти илмӣ оид ба тафсири конкретии тамоми хизматрасониҳои муосири бонкӣ дар сатҳи васеъ дар заминаи технологияҳои муосир истифода шавад.

. Дар рафти таҳқиқоти илмӣ омӯзиши муҳимтарин масъалаҳои бозори хизматрасониҳои бонкӣ, ташаккул ва рушди он дар шароити имрӯза мавриди баррасӣ қарор гирифта, хусусият ва ҳолати рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир, вазъи он бо дарназардошти имкониятҳои мавҷуда, таҷрибаи ҷаҳонии ташаккулу рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва имкони истифодаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуда, дар ин асоси пешниҳодҳои мушаххас манзур карда мешаванд.

Таҳқиқотҳои гузаронидашуда имкон медиҳанд ба хулоса оем, ки дар натиҷаи андешидани чораҳои зарурӣ коҳиш додани талаботи нақдӣ қомеа ва дар заминаи паст намудани хавфҳои бонкӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. Таҷрибаи нишон медиҳад, ки аксари бонкҳо ва ташкилотҳои қарзие, ки қобилияти пардохтпазирии худро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз даст додаанд сабабаш қонун нагардидани талаботи нақдӣ мизочон буд.

Дар шароити имрӯзаи иқтисодӣ кишвар масъалаи дарёфти роҳҳои имконпазири рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо шартҳои ҷиҳатҳои комилан мувофиқ, ки ҳосил фаъолияти имрӯзаи мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, мувофиқи мақсад аст.

АННОТАЦИЯ

к автореферату диссертации Дембегиева Мисрали Сафармадовича на тему «Рынок банковских услуг: формирование и развитие в Республике Таджикистан» по специальности: 08.00.07 – Финансы, денежное обращение и кредит.

Ключевые слова: коммерческие банки, кредитные организации, банковские кредиты, банковские услуги, рынок услуг, платежные карты, банковские счета, электронные услуги, мобильный банкинг, банковские продукты, новые банковские операции, развитие банковской системы, кредитный рынок, техника и технологии, разработки, доходность, ликвидность.

Цель научного исследования заключается в совершенствовании возможных механизмов развития рынка банковских услуг, операций и банковских услуг, а также включает факторы, влияющие на развитие рынка услуг и определяющие его роль в развитии национальной экономики.

Для решения поставленных задач применялись следующие научные методы: монографический метод, статистический анализ, математико-экономический метод, демографическо-сравнительный метод, экспериментальный метод. Использование указанных методов дает научное обоснование рынка банковских услуг: его становление и развитие в Республике Таджикистан, теоретические и практические результаты, выводы и предложения.

В диссертации теоретико-методологической основой исследования является изучение работ отечественных, российских и зарубежных ученых о рынке банковских услуг, его становлении и основах развития в современных условиях. Результаты проведенного исследования могут быть использованы при проведении научных исследований по конкретной интерпретации всех современных банковских услуг на широком уровне в контексте современных технологий.

В ходе научного исследования изучены наиболее важные вопросы рынка банковских услуг, его становления и развития в современных условиях, рассмотрены характер и состояние развития рынка банковских услуг в современных условиях, его состояние с учетом существующих возможностей, определен мировой опыт формирования и развития рынка банковских услуг и возможность его использования в Республике Таджикистан и на этой основе внесены конкретные предложения.

Проведенное исследование позволяет сделать вывод, что в результате принятия необходимых мер целесообразно снижение потребности общества в наличных деньгах и банковских рисков. Опыт показывает, что большинство банков и кредитных организаций, потерявших ликвидность на рынке банковских услуг, оказались не в состоянии удовлетворить потребности клиентов в денежных средствах.

В нынешних условиях экономики страны целесообразно найти возможные пути развития рынка банковских услуг с вполне подходящими условиями или принципами, характерными для текущей деятельности населения Республики Таджикистан.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Dembegiev Misrali Safarmadovich on the topic “Banking services market: formation and development in the Republic of Tajikistan” in the specialty: 08.00.07 - Finance, money circulation and credit.

Key words: commercial banks, credit institutions, bank loans, banking services, services market, payment cards, bank accounts, electronic services, mobile banking, banking products, new banking operations, development of the banking system, credit market, equipment and technologies, developments, profitability, liquidity.

The purpose of scientific research is to improve the possible mechanisms for the development of the banking services market, operations and banking services, and also includes factors that influence the development of the services market and determine its role in the development of the national economy.

To solve the tasks set, the following scientific methods were used: monographic method, statistical analysis, mathematical and economic method, demographic-comparative method, experimental method. The use of these methods provides a scientific justification for the banking services market: its formation and development in the Republic of Tajikistan, theoretical and practical results, conclusions and suggestions.

In the dissertation, the theoretical and methodological basis of the study is the study of the works of domestic, Russian and foreign scientists on the banking services market, its formation and the foundations of development in modern conditions. The results of the study can be used in conducting scientific research on the specific interpretation of all modern banking services at a broad level in the context of modern technologies.

In the course of a scientific study, the most important issues of the banking services market, its formation and development in modern conditions were studied, the nature and state of development of the banking services market in modern conditions, its state, taking into account existing opportunities, were considered, the world experience in the formation and development of the banking services market was determined and the possibility of its use in the Republic of Tajikistan and on this basis specific proposals are made.

The conducted studies allow us to conclude that as a result of taking the necessary measures, it is advisable to reduce the need for cash in society even in the face of reduced banking risks. Experience shows that the majority of banks and credit organizations that have lost liquidity in the banking services market have been unable to meet the needs of customers in cash.

In the current conditions of the country's economy, it is advisable to find possible ways to develop the banking services market with quite suitable conditions or principles that are characteristic of the current activities of the people of the Republic of Tajikistan.

Ба чопаш 08.02.2023 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғазӣ офсет.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузи чопӣ.
Дар матбааи ДДМИТ чоп шудааст.
734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14

Подписано в печать 08.02.2023. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТГФЭУ
734067, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14